

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ

AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATI ARASINDAKİ BENZERLİKLER

(KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLERLE)

AN
yayınları

"Bağça benim, bar benim,
Gece gündüz gulluk éder bağbanım,
Géymek üçün yaşıl benim, al benim
Süsen, sünbül, gülşanlar benimdi."

MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ

**AZERBAYCAN HALK EDEBİYATI İLE TÜRKİYE HALK EDEBİYATI
ARASINDAKİ BENZERLİKLER
(Karşılaştırmalı Örneklerle)**

MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ

**AZERBAYCAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATI
ARASINDAKİ BENZERLİKLER
(Karşılaştırmalı Örneklerle)**

1. BASKI

Mayıs - 1991

Yöneten : Abdullah NEFES

Yazışma : P. K. 328 Yenışehir / ANKARA

Genel Dağıtım : DORUK KİTABEVİ

Konur sok. 10 / A Yenışehir / ANKARA

Tel: 117 67 50

**Dizgi - Baskı - Cilt
CAN OFSET**

MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ

**AZERBAYCAN HALK
EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK
EDEBİYATI ARASINDAKİ
BENZERLİKLER**
(Karşılaştırmalı Örneklerle)

**"Çayır çimen arayan aşklar için
Ve bütün yaşayanlar için
Bütün sular bütün topraklar için
Barış olsun..."**

Pablo NERUDA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ

AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATI ARASINDAKİ BENZERLİKLER (KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLERLE)

1- ŞİİRLER(Neğmeler)	
a- Doğa Şiirleri (Ekinçi ve Çoban Neğmeleri)	29
b- Evlenme ve Düğün Şiirleri (Evlenme ve Toy Neğmeleri)	37
c- Ninniler (Laylalar)	48
d- Ağıtlar (Ölü ve Yas Neğmeleri-Ağılar)	49
e- Kahramanlık Şiirleri ve Kan İçme Motifi (Gehremanlık Neğmeleri)	52
f- Sevi Şiirleri (Lirik Neğmeler)	54
2- ATASÖZLERİ (Atalar Sözü)	59
3- ÖĞÜTLER (Nesihetler)	69
4- BİLMECELER (Tapmacalar)	71
5- HALK SEYİRLİKLERİ ve ÇOCUK OYUNLARI (Halk Teatırı ve Oyunar)	73
6- MASALLAR	81
7- FIKRALAR-GÜLDÜRÜCÜ ÖYKÜLER (Letifeler-Garavelliler)	85
8- EFSANELER-DUYULTULAR (Efsaneler-Reva-yetler)	86
9- NANÇLAR (E'tigadlar)	87
a- Ekmek Konusundaki İnançlar	87
b- Doğum Konusundaki İnançlar	88
c- Ölümle İlgili Gelenekler ve İnançlar	93
d- Günlük Yaşamla İlgili İnançlar	95
e- Bitkilerle İlgili İnançlar	96
f- Hayvanlarla İlgili İnançlar	97
g- Avla İlgili İnançlar	102
h- Ateş Ocak ve Su ile İlgili İnançlar.	102
ı- Gökyüzü Olaylarıyla İlgili İnançlar.	103
10- AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATINDA ORTAK OLAN ADLAR	
a- Ot ve Çiçek Adları	105
b- Yemek Adları	106
c- Hayvan Adları	106
d- Zaman Adları	106
e- Konutla İlgili Ortak Adlar	107
f- Ev eşyalarıyla ilgili ortak adlar	107
g- Giysilerle İlgili Ortak Adlar	107
DİPNOTLAR	109
SÖZLÜK	115
KAYNAKÇA	123

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda, Türkiye Halk Edebiyatı ile Azerbaycan Halk Edebiyatı arasındaki benzerlikleri, karşılaştırmalı örneklerle, şu düzen içinde göstermeye çalıştık.

1-ŞİİRLER(Neğmeler)

- a- Doğa Şiirleri (Ekinçi ve Çoban Neğmeleri)
- b- Evlenme ve Düşün Şiirleri (Evlenme ve Toy Neğmeleri)
- c-Ninniler (Laylalar)
- d- Ağıtlar (Ölü ve Yas Neğmeleri-Ağılar)
- e- Kahramanlık Şiirleri ve Kan İçme Motifi (Gehremanlık

Neğmeleri)

- f- Sevi Şiirleri (Lirik Neğmeler)

2- ATASÖZLERİ (Atalar Sözü)

3- ÖĞÜTLER (Nesihetler)

4-BİLMECELER (Tapmacalar)

5- HALK SEYİRLİKLERİ ve ÇOCUK OYUNLARI (Halk Tئاتrı ve Oyunar)

6- MASALLAR

7- FIKRALAR-GÜLDÜRÜCÜ ÖYKÜLER (Letifeler-Garavelliler)

8- EFSANELER-DUYULTULAR (Efsaneler-Revayetler)

9-İNANÇLAR (E'tigadlar)

- a- Ekmek Konusundaki İnançlar
- b- Doğum Konusundaki İnançlar
- c- Ölümle İlgili Gelenekler ve İnançlar
- d- Günlük Yaşamla İlgili İnançlar
- e- Bitkilerle İlgili İnançlar
- f- Hayvanlarla İlgili İnançlar
- g- Avla İlgili İnançlar
- h- Ateş Ocak ve Su ile İlgili İnançlar.
- ı- Gökyüzü Olaylarıyla İlgili İnançlar.

10- AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATINDA ORTAK OLAN ADLAR

- a- Ot ve Çiçek Adları
- b- Yemek Adları
- c- Hayvan Adları
- d- Zaman Adları
- e- Konutla İlgili Ortak Adlar
- g- Giysilerle İlgili Ortak Adlar

Azerbaycan Halk Edebiyatı'nın bu türlerdeki örnekleri için, temel kaynak olarak Ehliman AHUNDOV'un "AZERBAIJAN HALK YAZINI ÖRNEKLERİ" (Türk çevriyazısına aktaran, "Giriş" ve "Sözlük" bölümlerini yazan Semih TEZCAN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978) kitabı alınmıştır. Atasözleri bölümündeyse ayrıca, Mursala (İsmailoğlu) Hekimov'un "Halgımızın Deyimleri ve Duyumları" (Bakü 1986) adlı kitabından yararlanılmıştır.

Her türdeki örnekler, önce Azerbaycan Halk Edebiyatı'ndan ve-
rilmiş, sonra da bu türlerin Türkiye Halk Edebiyatı'ndaki benzerleri
gösterilmiştir. Örnek metinlerin başında Azerbaycan Halk Edebiyatı
A. H. E. kısaltmasıyla, Türkiye Halk Edebiyatı T.H.E. kısaltmasıyla
belirlenmiştir.

Bu çalışmanın "GİRİŞ" bölümünde önce, her iki Türkçe'nin de
tarihçesine kısaca değinilmiş ve aralarındaki ayrılıkları oluşturan
başlıca nedenler verildikten sonra, Azeri Türkçesi ile Türkiye Türk-
çesi arasındaki en belirgin ayrılıklar, genel çizgileriyle belirtilmiştir.

Daha sonra, çalışmanın esas bölümünü oluşturan "Karşılaştır-
malı Örneklerle Benzer Metinler" bölümündeki sıralamaya göre, her
gurup ayrı ayrı ele alınarak, Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye
Halk Edebiyatı arasındaki benzerliklerin nedenleri üzerinde durul-
muştur. "Giriş" in bu kısmında yer alan örnek alıntılarının tamamı, çalı-
şmanın "Karşılaştırmalı Örneklerle Benzer Metinler" bölümünden
alınmıştır.

Dipnotlar çalışmanın sonunda, "Dipnotlar" başlığı altında veril-
miştir.

Dipnotlar bölümünde, kendime ait olduğunu belirttiğim, yayın-
lanmamış derlemelerimde, derleme alanım genellikle Konya-Ereğli-
Ayrancı ve Diyarbakır çevresidir. Özellikle bu yörelere ait bilgilerde,
derleme yapılan yer ve kaynak şahısların adları belirtilmiş fakat, ge-
nellikle ülkemizin her yerinde geçerli olan derleme ürünlerinde belir-
tilmemiştir. Kendi yayınlanmamış derlemelerim K.D. kısaltmasıyla
gösterilmiştir.

Çalışmanın sonuna bir sözlük eklenerek, Azerbaycan Türkçe-
si'ndeki anlaşılmasında güçlük çekileceğini sandığımız sözcüklerin,
Türkiye Türkçesi'ndeki karşılıkları verilmiştir.

Bu çalışmayı gerçekleştirirken, yararlanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde gösterilmiştir.

Ahundov, bu çalışmamıza temel kaynak olarak aldığımızı belirttiğimiz "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri" kitabının "Bir Neçe Söz" bölümünde şöyle demektedir:

"Kitabda verilmiş folklor nümunelerinin emele gelmesi, menşeyi haqqında heç bir tedğığat aparmamışığı. Onları araşdırmağı, yaranması, menşeyi haqqında fikir söylemek, gelecek tedğığatçıların ve zifesidir. İnsanların keçmiş adet, en'enelerini e'tiğadlarını v.s. öyrenmekde bu nümunelerin çoh kömeyi olacağıdır."

Ahundov'un bu değerli yapıtını Türk çevriyazısına aktaran değerli bilim adamı, saygıdeğer hocam Semih Tezcan da kitaba yazdığı "Giriş" bölümünde şöyle diyor:

"Azerbaycan halk yazınının en güzel örneklerini bir araya toplayan bu derlenceyi, çevriyazıya aktararak yayımlamaktaki amacımız, buradaki metinleri Türk okuyucusunun kolayca anlayabileceğı, araştırmacıların da kolayca yararlanabileceğı bir duruma getirmektir. Türkçe'nin değışik lehçelerini konuşan halklar arasında, dil birliğinin ötesinde pekçok kültür ögesinin de ortak olduğı gerçeğı, kendisini en belirgin biçimde halk yazınında göstermektedir. Derlencede toplanmış olan Azerbaycan Halk Yazını örneklerinin bir bölümü, benzer biçimde bizim halk yazını ürünlerimiz arasında da bulunduğı gibi, "Açıklamalar" bölümünde verilen inanç ve geleneklerin çoğı da Türkiye'de yaşamaktadır. Dolayısıyla, gerek karşılaştırmalı Türk Halk Yazını araştırmalarında, gerekse karşılaştırmalı Türk Halk Bilgisi araştırmalarında bu derlencedeki gereçlerden geniş ölçüde yararlanılabilir."

Görüldüğü gibi, biz bu çalışmamızla, her iki değerli bilim adamının yukarda sözünü ettikleri bu "öngörülerini" gerçekleştirmiş oluyoruz. Her ikisinin de "Emekleri sağılsun" diyor, biz de bu "KARŞILAŞTIRMALI" çalışmamızın, gelecekteki bu alanda yapılacak yeni çalışmalara, kaynaklık etmesini diliyoruz.

Muhsine HELİMOĞLU YAVUZ

GİRİŞ

"Azeri Türkçesi, Batı Türkçesi'nin doğu sahası içinde yer alan, ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen, yazı dili koludur. Batı Türkçesi'nin esasını Oğuzca teşkil eder. Türkçe'nin Oğuz Şivesi ve bu şiveye dayanan yazı dili olarak, 13. asırdan günümüze kadar kullanılagelen Batı Türkçesi içinde, zamanla iki daire ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Osmanlı Türkçesi, diğeri Azeri Türkçesi'dir. Demek ki Azeri Türkçesi "Doğu Oğuzcası", Osmanlı Türkçesi "Batı Oğuzcası"dır.

Azeri ve Osmanlı sahaları arasındaki farkların ilk belirtileri, Eski Anadolu Türkçesi devresinde başlamış, Osmanlı içinde farklılaşma, gitdige belirli hale glerek kesinlik kazanmış, nihayet bugünkü ayrılıklar meydana gelmiştir." (1)

Bu her iki Türkçe'nin, arasındaki ayrılıkları oluşturan başlıca nedenleri, genel çizgileriyle şöyle guruplayabiliriz.

TARİHİ NEDENLER: Eski Anadolu Türkçesi'nden, Batı Türkçesi'ne geçiş döneminde, bazı gelişmeler ve karışıklıklar olmuştur. Ayrıca Azeri Türkçesi'nde, İlhanlılar dolayısıyla, bazı Moğolca unsurlar kalmıştır.

COĞRAFİK NEDENLER: Her iki Türkçe de komşu dillerden etkilenmişlerdir. Örneğin: Osmanlı Türkçesi'ne bazı batılı dillerden kelimeler (İtalyanca, Yunanca, Fransızca gibi) geçerken, Azeri Türkçesi'ne de Farsça ve Rusça'dan kelimeler geçmiştir.

Ayrıca, Azeri ve Osmanlı sahalarına yerleşen, Oğuz boyları arasındaki ayrılıklar da bu gurupta düşünülebilir.

SOSYO-KÜLTÜREL NEDENLER: Yukarda belirttiğimiz ilişkiler sonucu, Batı Türkçesi dışında kalan diğer Türk şiveleri, özellikle Azeri Türkçesi'ne sızmışlardır. Doğu Türkçesi ile Osmanlı Edebiyatı da "edebi dil" alanında ilişkiye girmiştir. Fakat bu ilişki, bu etki, belirli sınırlar içinde kalmıştır. (2).

1- Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul 1981, s. VII, VIII

2- Geniş bilgi için bkz: Ergin, a.g.ö. Önsöz

Azerbaycan Türkçesi'nin Türkiye Türkçesi'nden başlıca ayrılıklarını, Ehliman Ahundov'un "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri" kitabını, Türk çevriyazısına aktaran ve ona "Giriş" ve "Sözlük" bölümleri yazan Semih Tezcan, bu kitabın "Giriş" bölümünde iki grupta topluyor.

A- Ses Bakımından

B- Biçim Bakımından

SES BAKIMINDAN BAŞLICA AYRILIKLAR

1- é: (e ile i arasında bir ses olan kapalı e sesi). Türkiye Türkçesi Ağızları'nın çoğunda yaşamakta olan bu ses, yazı dilimizde e veya i'ye dönüşmüştür. Azerbaycan Türkçesi'nde ise é sesi korunmuştur. Örneğin: él = il, téz = tez, héç = hiç.

2- e: (a'ya daha yakın olan açık e). Bizde a ile söylenen birçok yabancı sözcük, Azerbaycan Türkçesi'nde e ile söylenir ve yazılır.

Örneğin: gelb = kalp, teref = taraf, gelem = kalem.

3- u = ü: Türkiye Türkçesi'nde u ile söylenip yazılan birçok yabancı sözcük, Azerbaycan Türkçesi'nde ü ile söylenmekte ve yazılmaktadır.

Örneğin: güvvet = kuvvet, hüsusi = hususi, müntezem = muntazam.

4- Azerbaycan Türkçesi'nde dudak ünsüzleri önünde, düz ünlüler yuvarlaklaşabilir.

Örneğin: dövran = devran, devlet = devlet, toyuğ = tavuk.

5- Azerbaycan Türkçesi'nde sözcük önsesinde ı-bulunmaz, bunun yerini i-alır.

Örneğin: ırağ = ırak, ışığ = ışık, islat- = ıslat-

6- Azerbaycan Türkçesi k-: Türkiye Türkçesi'nde g-olur.

Örneğin: kéç = geç, köynek = gömlek, könül = gönül.

7- Azerbaycan Türkçesi t-: Türkiye Türkçesi d-

Örneğin: daş = taş, dovşan = tavşan, dırman- = tırman-

8- Azerbaycan Türkçesi p-: Türkiye Türkçesi b-

Örneğin: Pahr = bakır, pahlava = baklava, poz- = boz-

9- Azerbaycan Türkçesi b-: Türkiye Türkçesi p-

Örneğin: barmağ = parmak, bazar = pazar, badımcın = patlıcan

10- Azərbaycan Türkçesi m-: Türkiye Türkçesi b-
Örneğin: men = ben, min = bin, muncuğ = boncuk.

BİÇİM BAKIMINDAN BAŞLICA AYRILIKLAR

1- Son sesinde ünlü bulunan sözcüklere, belirtme durumu eki.nı/.nı/.nu/.nü olarak gelir. Örneğin: obanı=obayı, yuhunu=uykuyu, neneni=anneyi

2- Türkiye Türkçesi'nde şimdiki zaman bildiren-yor eki, Azərbaycan Türkçesi'nde yoktur.

3- Azərbaycan Türkçesi'nde geniş zaman-ar/-er ekiyle, şimdiki zaman -ır/-ir/-ur/-ür ekiyle kurulur. Bu zamanların olumsuz biçimleri de Türkiye Türkçesi'nden ayrılır.

Örneğin:	<u>Olumlu</u>	<u>Olumsuz</u>
	alaram	almaram
	alarsan	almazsan
	alar	almaz
	alarığ	almarığ
	alarsınız	almazsınız
	alarlar	almazlar
	Yeterlik	
	ala/bilerem	ala/bilmerem (3)

Aralarında dil birliği olan halkların, kültürel özelliklerinde de ortaklıklar-benzerlikler olması doğaldır. Bu ortaklıklar, özellikle halk kültüründe kendisini gösterir.

Bu ortaklığın nedenlerini, ekonomik-sosyal-kültürel değer yargılarındaki yakınlıklarda ve bunların sonucu olarak da, dünyayı yaşamı algılamadaki ortaklıklarda aramak gerekir. Örneğin, bu çalışmamızın "Doğa Şiirleri" bölümünde, hem Türkiye Halk Edebiya-

3- Geniş bilgi için bkz: Ehliman Ahundov, Azərbaycan Halk Yazını Örnekləri, Türk çevriyazısına aktaran "Giriş" ve "Sözlük" bölümlerini yazan Semih Tezcan, Ankara 1978, s. 1-6 (Giriş bölümü).

tı'nda, hem de Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda, hayvanlardan atı ve koyunu konu alan, doğa parçalarından da dağ, ova ve yaylayı konu alan ortak şiirlere yer verilmiştir. Çünkü, her iki toplumun, özellikle kırsal kesimlerinde, at ve koyun gibi hayvanlar, ekonomik yaşamın belirleyici öğelerindendir. İnsanların geçim yükünü, büyük ölçüde hafifletirler. Bu nedenle de halk arasında, bu gibi hayvanları öven ve yücelten şiirler söylenmiştir.

Örneğin:

"Goyunlu évler gördüm,

Ğurulu yaya benzer.

Ğoyunsuz évler gördüm,

Ğurumuş çaya benzer."

veya

"Nenem a şişek goyun,

Yunu bir döşek goyun,

Bulamanı téz yétir,

Ğırıldı uşağ goyun"

derken, koyunun yünüyle, etiyle ve sütüyle halk arasında, nasıl yaşamsal bir işleve sahip olduğu, bu nedenle de koyunlu evlerin "kurulu yay" gibi, koyunsuz evlerinse "kurumuş çay" gibi görüldüğü gerçeği, çok yalın bir şekilde anlatılmaktadır.

Ayrıca çobanların, ağalarının kızlarına aşık olarak, yakalandıkları umarsız gönül dertlerini, koyunlarıyla söyleşerek dışavurmaları da ilgiye değer bir olgudur.

"Koyuncuya koyun çanı döktürdüm,

Sağına-soluna püskül taktırdım,

Ağamın kızına gönül kaptırdım

Ablasın sevdiğim morala koyun"

dizeleri, bu olguya gösterilecek örneklerden, yalnızca birisidir.

Atların şiirlere konu olması ise, bu ekonomik işlevin yanı sıra, her iki toplumda da kahramanların-yiğitlerin, atlarıyla özdeşleşmesinden, yaptıkları kahramanlıklarda onlara da büyük pay vermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, at bu toplumlarda, yalnızca bir "taşıyıcı" bir "çift sürücü" olmaktan çok, "Kızılırmak'ı birden atlayan", "Kavgayı görünce geriye dönmeyen", "Yel gibi gökte uçan",

"Dağdan dağa aşan", "Dar yerlerde can kurtaran kişi", "Gözü kanlı yiğitlerin kuşu" olan, çoğu zaman efsanevi-soylu bir varlıktır. Öyleyse, atları konu alan şiirlerin söyleyiş biçemi, elbetteki koyunları konu alan şiirlerin biçeminden daha farklı olacak ve lirik-epik bir hava taşıyacaktır.

Halk edebiyatının, önemli ürünlerinden olan efsanelerimize baktığımız zaman "Koroğlu'nun Atı"nın, "Hz. Ali'nin Atı"nın en az sahipleri kadar, efsaneleşmiş varlıklar olduklarını görürüz. Bu her iki toplumun efsanelerinde geçen "Olağanüstü At" motifi, diğer bazı dünya uluslarının efsanelerinde de "Kanatlı-Uçan at-Pegassus" olarak karşımıza çıkar. Dünya halk kültürünün ortak noktalarından birisini oluşturan bu motifin, Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda ve Türkiye Halk Edebiyatı'nda da oldukça ağırlıklı bir yer tutması, bir rastlantı değildir elbette...

Yine her iki toplumun, dağa şiirlerine konu olduğunu söylediğimiz dağlar, ovalar, yaylalar ise, bu toplumların halk kültürlerinde hem ekonomik, hem de epik-estetik alanda, oldukça önemli işlevlere sahiptirler. Yazın konup, kışın göçtükleri, ekip-biçtikleri ovalar, yaylalar, dağlar, hayvanlarının ve kendilerinin beslenmesi için, gerekli olan ürünü veren "sevgili", "kutsal" dağa parçalarıdır.

Ovaların "Süsenli, sünbüllü, güllü bağları, / Şem içinde şö'le çekir yağları, /Bostandaki ala bezek taşları, / Ğarpız, hiyar, dürlü nubar"ları vardır. Yaylalarını ise onların ağızından, "Menem çéşmeler başı, / Ahar héç ğurumaz didemin yaşı, / Pelengler yatağı, ovçu sirdaşı, / Köksü ala ğarlı dağlar benimdi," diye överler.

Dağlara gelince, onlar yalnızca "Sinesinde mahbubların gezdiği, döşünde gece gündüz sürülerin otladığı, üstünden hırda hırda yolların aştığı" birer dağa parçası değil, haksız düzene başkaldıran halk kahramanlarını sinesinde saklayan, onlara yurt-yuva olup, kolkanat geren, bu işlevleri nedeniyle de çoğu zaman "kutsal" sayılan efsanevi varlıklardır. Koroğlu, "Ferman padişahın, dağlar bizimdir" derken, işte dağların bu özelliklerini dile getirir. Ayrıca çoğu halk hikayelerimizde gördüğümüz, umarsız aşklara düşen kara sevdalılarının da kendilerini dağlara vurmaları, geride kalan sevgilinin ise, "Çiçekdağı var mı sana zararım / Yar yitirdim ben yarimi ararım / Üç gün idi benim kavli kararım / Üç yıl oldu nazlı yarim gelmedi. / Çiçekdağı'nda da yanar bir ışık /Aşnasın yitirmiş ağlar bir aşık / Buğday benizli de zülfü dolaşık / Sende bir Leylam var Çiçekdağı" diye seveni alan dağlara sitem etmeleri, onları sorgulamaları, dağlara duy-

gusal bir derinlik de yüklemektedir.

Evlenme ve düğün şiirlerinde ortak konu olan, "emmi kızı ile emmi oğlu"aşkları ise, her iki toplumdaki yanlış da olsa var olan, akraba evliliklerinin, halk edebiyatlarına yansımalarından başka birşey değildir. Batılı toplumların kültürlerinde pek rastlayamayacağımız bu yakın akraba evliliği gerçeğine, her iki toplumun da halk edebiyatı ürünlerinde, sıkça rastlamak mümkündür. Bu toplumlar-da, özellikle feodal ailelerde, "malın bölünmemesi", "varlığın dışarı-ya gitmemesi" gibi ekonomik nedenlerle, "kanın bozulmaması", "ai-leye başka kanın karışmaması" gibi sosyo-kültürel nedenler, yakın akraba evliliklerine izin vermekte ve giderek bunu özendirmektedir. Günümüzde, yakın akraba evliliklerinden doğacak çocukların, zihin özürlü veya beden özürlü olabilecekleri gerçeğinin de, bu konuda ne kadar caydırıcı olabildiği tartışmalıdır. (Gözlediğim kadarıyla, özellikle İç ve Doğu Anadolu Bölgeleri'mizin kırsal kesimlerinde, ak-raba evlilikleri önceliklerini ve geçerliliklerini hala korumakta olup, bu gidişle yıllarca da koruyacağı benzer). Böyle olunca da, emmi kızı aşık olduğu emmi oğluna,

"Emmimoğlu menden héç utanmadın,

Üç ay kéçdi, bir yaylağa gelmedin,

Yüz min cefa ile köç éledim men,

Ordan yéndim Ağbulağa gelmedin"

diye sitem etmekte veya,

"Evlerinin önü kaya

Kayadan bakarlar aya,

Tavladaki doru taya

Bin gidelim emmimoğlu"

diyerek, birlikte kaçma önerisinde bulunabilmektedir.

Yine bu guruptaki şiirlerde, "Gelin-Kaynana" çatışmasını konu alan şiirlere çokça rastlanmaktadır. İnsansal yaşamın dramatik kur-gusunu oluşturan bir "ezeli" gerçeklik olan (ki ebedi de olacaktır ka-nısındayım), "Anaların oğullarından, kadınların da kocalarından vazgeçememeleri" nedeniyle çıkan bu kavgaların, bizim gibi top-lumlarda gözardı edemeyeceğimiz, bir de "ekonomik boyutu" var-dır. Özellikle kırsal kesimlerdeki ataerkil ailelerde, evin direği erkek-tir. Baba ölünce, bu "ev direkliği" işlevi otomatik olarak oğula yüklenmektedir. Çünkü, "Oğul eve direk, kız ele dayak"tır. Öyleyse

ana, sonuna dek oğulun sorumluluğundadır, onun insanlık ve erkeklik onurunun ayrılmaz bir parçasıdır ve yine onun " en güzel" "en sevgili" insanıdır. (Oidipus kompleksi mi...) Ayrıca ev sarayının da "Valide Sultanı"dır. Yönetim her ne kadar oğulda görünse de dolaylı olarak anadadır.

Yılların-yüzyılların gelenek ve göreneklerinin oluşturup güçlendirdiği, böylesine katılaşmış bir düzenin üstüne gelecek olan gelinin, "Valide Sultan"la girişeceği bir çatışmada şansı ne olabilir... O da eğer akıllıysa, önce bir nabız yoklaması yapıp, karşılıklı güçleri ölçer ve çoğu zaman da "Dur kendime yer edeyim, gör sana neler edeyim" taktiğini kullanarak, bir süre herşeyi oluruna bırakıp, alttan alır. Bu sırada bir yandan da inceden inceye, derinden derine "Hürrem Sultan" oyunlarını, yaptırım alanına sürmeye başlamıştır elbette. Bunun için de yapacağı ilk hamle, en güçlü silahı olan kadınsı özelliklerini, bir " seks objesi" olarak eşine sunmak olacaktır. Bu etkili silahı, "doğru zamanda" ve "doğru mekanda" kullanabilmek için de en uygun zaman gecedir, en uygun mekan ise yatak... Oğlunun daha sonraki davranışlarında, bu doğru seçilmiş zaman ve mekanı farkedenden kaynana, bu "farkedişi" şu dizelerle dile getirir:

"Evime hozan getirmişem,
Perkarı pozan getirmişem,
Gündüz olan işleri,
Géceler yazan getirmişem."

Artık savaşımını açıktan sürdürmeyi göze alan gelin de, bunu şöyle yanıtlar:

"Ğaynanasan, gazı déyilsen,
Sandığ tulası, tazı déyilsen,
Ğuyruğun bula, yat yerinde,
Sen ki gelinden razı déyilsen."

Gün ışığına çıkan bu çekişmenin giderek, onulmaz bir kin ve nefrete dönüştüğü de görülür. Bu öfke dolu, çözümsüz, yoğun duyguların içinde, taraflar birbirlerine,

"Buz dolabı buz gibi,
Gelinim domuz gibi,
Eğer gelin can verse,
Oynarım genç kız gibi"

diyecek kadar, acımasız beddualar edebildikleri gibi,
"Dolaba fincan koydum,
İçine mercan koydum,
Kaynanamın adını,
Kuyruklu sıçan koydum"

diyerek, karşısındakini aşağılayıcı sözler de söyleyebilirler.

Bütün bu saldırılara, çekişmelere karşın, her iki taraf da birlikte yaşamak zorunda olduklarının bilincindedirler. Bu nedenledir ki çoğu zaman, yine geleneklerin-göreneklerin etkisiyle "Kol kırılır, yen içinde" ilkesinden hareketle, bu çekişmelerini çoğunlukla ev içiyle sınırlandırıp, başkalarına birşey belli etmeyerek, kadınsı bir iç-güdüyle dışarıya karşı, evin-ailenin bütünlüğünü korumaya ve "Alemin ağzına sakız" olmamaya özen gösterirler.

Kızla oğlanın nişanlandığı andan başlayarak, kız anasının kızını, oğlan anasının da oğlunu, karşı taraftan daha üstün görmesi ve bir aldatılmışlık duygusuna kapılması, bu kavgaın, daha gelinin eve gelmeden başladığını gösterir. Kız anası, "Gızım hoş getdin hoş getdin / Eceb éllere tuş gétidin" veya "Kızdır nazdır, bin altın azdır", oğlan anası da "Oğlan oktur, her evde yoktur" derken, bu kendi taraflarını üstün bulma duygularını yansıtır.

Bu her iki toplumun ağıtlarındaki konular da, yine ortak özellikler gösterirler. Çoğu zaman özel ağıtçılar tarafından, ölen kimsenin sosyo-ekonomik durumunu ve kişisel karakter özelliklerini yansıtan ağıtlar yakılır. Bu tür ağıtların içeriği de yine bir çeşit, ölene övgüdür. Örneğin bir ağıtta,

"Altı bedov atlı,
Eli çerkez gemçili,
Arhası dağ desteli,
Çiyi zer tüfenkli,
Gümüş hençelli"

diye betimlenen kimsenin cinsiyeti, ekonomik ve sosyal konumu açıkça yansıtmaktadır. Yine,

"Atlıyı attan indiren,
Mazlumu tahta bindiren,
Ahı acıyı dindiren,

Helimoğlu'm yatar şimdi"

dizelerinden oluşan ağıt da "Helim Ağa"nın sosyal ilişkilerini, tutum davranış ve karakter özelliklerini yansıtan sözlerden oluşmaktadır.

"Odasında yanar ışık,

Sofrasında gümüş kaşık.

Bana ağlama diyorlar,

Sağ yanımda çifte beşik"

dizelerinden oluşan ağıtsa, iki küçük bebeğiyle dul kalan, genç bir kadının acısını çaresizliğini dile getirir.

Kahramanlık şiirleri bölümünde yer alan, "Kan içme motifi"nin ise bu her iki topluma da, tarihin derinliklerindeki bir Türk toplumundan, Kırgızlar'dan miras kaldığı bu çaişmanın ilgili bölümünde, kaynak belirtilerek gösterilmiştir. Öyleyse, varlığını örneklerle saptadığımız, bu toplumlar arasındaki kültür ortaklığının geçmişi, tarihin çok eski dönemlerine dayanan, köklü bir ortaklıktır.

Sevi şiirleri bölümünde yer alan ortak konular da çoğunlukla, "zengin kız-yoksul oğlan" (veya tersi) aşkı ikilemidir ki, bu motifin temelini oluşturan "umutsuz aşk" olgusunun geçmişi de, insanlık tarihi kadar eskidir.

Masallarımızdaki, padişahın kızına aşık olan Keloğlan'ı, ne yapıp edip, sonunda muradına eriştiiren iyimser bakış açısını, ne yazık ki çoğu zaman efsanelere konu olan şiirsel aşklarda bulamıyoruz. Bu "Davulun bile dengi dengine vurduğu" yargısının geçerli olduğu toplum düzeninde, "yoksul kız-zengin oğlan" (veya tersi) aşk ikilemi, çoğu zaman taraflardan birinin ölümüyle noktalanın, trajik sonlarla bitmektedir. Kimbilir belki de bu trajik sonlarla, sosyal ve ekonomik açılardan böylesine "uyumsuz aşklara" düşmeye kalkanlara, gerekli mesaj verilmekte ve böylece, yoksul gençlerin aşık olabileceği öngörülen varsıl adaylar da, bir bakıma bu "görünmez kaza"dan korunmuş olmaktadır.

Her iki toplum arasındaki kültür ortaklığı, en çok "Atasözleri" alanında kendini göstermektedir. Çünkü, bu toplumların yaşam biçimlerinde ve değer yargılarındaki ortaklık, yaşanan deneyimler, onları yaklaşık sonuçlara götürmüştür. Böylece, gelecek kuşaklara miras bırakacakları atasözlerinde ve öğütlerinde de bir ortaklık doğmuştur. Bu atasözleri gelecek kuşakların, geçmişlerini anlayıp geleceklerine yön vermeleri konusunda, onlara yardımcı olacaktır. Geçerlili-

ği söylendikleri zamanın koşullarıyla sınırlı olan atasözleri ise, onları yaratan koşullar değişip, yeni değerlere, yeni vargılara varıldıkça geçerliliklerini yitireceklerdir şüphesiz.

Atasözleri ayrıca, ürünü oldukları toplumların yaşam biçimleri, değer yargıları, gelenek ve görenekleri, halk kültürleri konusunda bize önemli ip uçları verirler. Örneğin, emeksiz yemek olmamalı mesajını taşıyan, Azerbaycan Halk Edebiyat'ında "Ekende yoh, biçende yoh, yéyende ortağ gardaş" sözünün karşılığı olan bizdeki "Şalvarı şaltak Osmanlı / Karısı kaltak Osmanlı / Ekende yok, biçende yok / Yiyende ortak Osmanlı" sözü, imparatorluk dönemindeki yönetim biçiminin halka nasıl yansıdığını, halkın da yönetime bakış açısını, oldukça öz ve anlamlı bir şekilde yansıtıyor sanıyorum. Ayrıca, bu sözlerdeki bilinç, hiciv, öfke ve hüznün yoğunluğu da gözardı edilmemeli. Yine her iki toplumda da bulunan "Kéçme namerd körpüsünden, göy aparsın sél seni, yatma tülkü kölgesinde, göy yésin aslan seni." "Geçme namert köprüsünden ko götürsün su seni, yatma tilki gölgesinde ko yesin aslan seni" sözünün içerdiği anlam da, yiğit ve değerli olmayan, namert insanlara minnet etmekten, ölümü yeğlemeyi öğütleyen, insan onurunun direnişinden başka birşey değildir.

Eve gelecek konuğu yüksünmemeyi, elimizdeki herşeyi onunla paylaşmayı öğütleyen "Gonağın gismeti özünden gabağ geler", "Mısafirin on nasibi olur, birini yer, dokuzunu bırakır" gibi atasözlerimiz ise, ekonomik koşulların giderek artan ağırlığı altında, bakalım daha ne kadar direnebilecekler.

Yaşamda karşı koyup, kaldıramayacağı ağırlıkta haksızlıklarla, acılarla karşılaşan bir insanın yanında "Tanrı dağına bahar gar verir", "Tanrı dağına göre kar verir" sözünün geçerliliğinin ne olacağı da, biraz tartışmalıdır.

Bütün bu saptamalara karşın, bizim bu çalışmamızda gösterdiğimiz, her iki toplumdaki birbirine benzer ve aynı işleve sahip, yüzden fazla atasözü çoğunlukla, hemen her dönemde geçerliliğini koruyacak özgünlükte ve yoğunlukta olup, yüzyılların deneyiminden süzülüp gelmiş, yol gösterici, öğüt verici, insanları iyiye ve güzele yönlendirici, her biri inci değerinde sözlerdir.

Öğütler bölümünde topladığımız ortak öğütler de, yine bu bağlamda irdelenebilir.

Bilmecelerdeki ortaklık ise, aynı sembollere, aynı benzetmelere,

aynı anlamların verilmesi bakımından ilgiye değer. Bu bölümde yer alan ve her iki toplumun halk kültüründe de görülen "Kara atlas, iğne batmaz" söz kalıbının, tek başına bir bilmece anlamı taşımasının yanısıra, diğer türlerde (türküde ve ağıtta), asıl anlamın son iki dizede toplandığı dörtlüklerde "dolgu dizeler" işlevini yüklendiğini de görüyoruz. Öyleyse, çeşitli halk edebiyatı türleri arasında alıp verilen ve işlevleri kullanıldıkları türlere göre değişen bu "gezgin dizeler", çok beğenildikleri için mi diğer türleri gezmektedirler veya halk edebiyatı ürünlerini yaratanların bir "kolaya kaçışı" mıdır, yoksa bu ürünleri, yaratıcılarından sonra kullananların, birbirine karıştırması mıdır?...

İkinci olasılık geçerliyse, bu alandaki yaratıcılık konusunda, bir kısırlık tehlikesini de beraberinde taşıyor demektir. Üçüncü olasılık geçerliyse, her alandaki sözlü kültür biran önce derlenip, yazıya geçirilmelidir. Yoksa özgünlüğünü yitirip, giderek de kaybolacaktır. Öyleyse, bu üçüncü olasılık aynı zamanda, önemli bir uyarıyı da içinde taşımaktadır. Sona bıraktığımız birinci olasılığa ise, büyük ölçüde katılamıyoruz çünkü, insanın yaratıcı gücü, düş gücü çok daha iyi, daha yeni imgeler yaratabilecek güçtedir. Birşeyi beğenip, hep orada kalamaz. Bu insan doğasına aykırıdır. Öyleyse, bu her üç olasılığı da belirli oranlarda geçerli sayıp, ulusların sözlü halk kültürlerinin, derlenip yazıya geçirilmesi konusunda ona göre, bir an önce "ayağımızı denk almalıyız".

Halk seyirlikleri ve çocuk oyunları bölümünde saptadığımız ortak benzerliklere gelince, bu her iki toplumun çocukları arasında, ortak bir "oyun dili"nin olduğunun göstergesidir. Halkın yılbaşı, yağmur duası, bayram törenleri gibi nedenlerle yaratıp oynadığı, ortak halk seyirlikleri de yine, her iki toplum insanının, benzer bir yaratıcı güce sahip olduklarını, olaylara bakış açılarındaki ve dışavurumlarındaki dramatik kurgunun ortaklığını gösterir.

Bu bölümde yer alan Azerbaycan Halk Edebiyatı'ndaki "Siçan-Pişik" adlı çocuk oyununun, Türkiye Halk Edebiyatı'ndaki karşılığı olan "Tavşan Kaç-Tazı Tut" oyunundaki kurgu, beni bu oyunları oynayarak büyüdüğüm, çocukluğumdan beri, hep düşündürmüştür. Oyunun kurgusuna göre pişik (kedi) sıçanı, tazı da tavşanı kovalar. Bu kovalamacanın sonu, yakalananın yokedilişiyle bitecektir. Bu sırada elele tutup, daire olarak dönen diğer çocukların işlevi ise, "sıçan-tavşan" rolündeki kaçan çocuğa, geçiş yollarını kapatmak, "kedi-tazı" rolündeki kovalayan çocuğa ise, gereken kolaylığı göster-

rip, yolları açarak avın biran önce yakalanmasını sağlamaktır. İşte tam bu noktada, bir çarpıklık, bir yanlış mesaj olduğu kanısını taşımışımıdır hep. Çocukken de duygularımla algıladığım bu çarpıklık nedeniyle, bu oyunu oynarken, güçsüz olan ve kaçmak zorunda kalan tavşana, hep kollarımı açarak geçiş kolaylığı sağlar, kovalayana ise kapatırdım. Oyunun akışını bozduğum ve yakalanmayı geciktirdiğim için, bu oyunu bir türlü öğrenemediğimi söyleyip, dikkatsizliğim nedeniyle yanlış oynadığımı belirterek, beni azarlayan öğretmenimin karşısında da bilinçle ve inatla susardım. Bir sonraki oyunda, yine başkalarına göre yanlış olan ama, kendi "iç doğrumu" yansıtan, bu "yanlış yol verme" eylemimi sürdürürdüm. Çocuk aklımla çözemediğim bu çelişkinin yanıtını, daha sonraları lisede, Namık Kemal'i okurken buldum. O "Hürriyet Kasidesi"nde "Muini zalimin dünyada erbab-ı dенаettir / Köpektir zevk alan sayyad-ı binsafa hizmetten" diyordu. O zaman anladım ki, bu oyunda çocuk bilincim, çocuk duyarlılığım ve sezgilerim beni, "Zalim, acımasız avcıya hizmet etmeme" doğrultusunda yönlendirmişti.

Gözlediğim kadarıyla bu oyun günümüzde de çocuklar tarafından, yine o, bana göre yanlış olan eski kurgusu üstüne oynanıp gidiyor. Ama inanıyorum ki, bu toplumların çocukları bir gün, hep birden, bu çarpıklığı farkedecekler ve oyunun kurgusunu tersine çevireceklerdir.

Masallar bölümündeki, her iki toplumun ortak masallarına bir örnek olarak verdiğim, Azerbaycan Halk Edebiyatı'ndaki "Pıspısa Hanım ve Sıçan Solub Bey" masalının, Türkiye Halk Edebiyatı'ndaki karşılığı olan, "Pezoz Bacı ile Sıçan Bey" masalı ise estetik, didaktik açılardan ve anlatım biçimi bakımından, üstünde durulmaya değer ilginçlikte bir halk kültürü ürünüdür.

Konya-Ereğli-Ayrancı'da geçen çocukluğumda ablamdan, yıllar sonra da Kars'lı bir tanıdıktan dinlediğim bu masalın, hemen hemen aynısını, Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda görünce, eski bir dostu görmüş gibi sevindim. Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature"nda B200-B229 numaraları arasında yer alan "İnsan özelliği gösteren hayvanlar" motifi üstüne kurulmuş olan bu masal, anlatımında kullanılan konuşma dilinin incelikleri, estetik biçimi ve sonunda sakladığı "Kissadan-Hisse"si ile, her iki toplumun halk edebiyatının, en güzel masallarından birisini oluşturuyor. Bir bakıma buna "dramatik bir fabl" de diyebiliriz.

Bu masal yalnız sonucuyla bir kıssadan hisse vermekle kalmı-

yor, masaldaki ana olay geliştirilirken de dinleyiciye-okuyucuya, önemli bir başka mesaj daha veriliyor. Bilindiği gibi, her iki toplumun gelenek-göreneklerinde, sosyal ve etik değer yargılarında "evlilik" son derece önemli bir yer tutan, kutsallığı saygınlığı olan bir kavramdır. Bu nedenle de eş seçilirken çok titiz davranılıp karşı adayın herşeyi iyiden iyiye, inceden inceye araştırılıp soruşturulur. Bu masalda da masalın kadın kahramanı olan Pıspisa Hanım, evlenmek için duyduğu istek konusunda "Ere gédirem, ere gédirem, /Er olmasa gora gédirem" diyecek kadar kararlı görünmekle birlikte, yine de karşısına çıkan eş adaylarını, son derece kurnaz bir yöntemle sınavdan geçirip, davranış özelliklerini inceliyor. Beğenmediklerine ise "Yéri yéri, men senin tayın déyilem" diyerek, yol veriyor. Bu davranışıyla da masalı dinleyenlere, "insan çok istese bile, yalnızca evlenmiş olmak için evlenmemeli" iletisini veriyor. Çünkü bu masal, evlilik konusunda, "Ak gelinliğinle girdiğin evden, ak kefeninle çıkacaksın" yargısını yaratan ve kesinleyen toplumların ürünüdür. Ayrıca, bu masaldaki olayların gelişimine baktığımız zaman, Pıspisa Hanım'ın, yalnızca dış görünüş bakımından yakışıklı olmakla kalmayıp, aynı zamanda davranış ve tavır olarak da oldukça nazik ve akıllı olan Siçan Solub Bey'i kendisine eş olarak seçtiğini görüyoruz. Bu sonuç da yine her iki toplumun atasözlerinden olan, "Güzele bakarlar, akıllıya telli duvak takarlar" veya "Surat sofraya gelmez", "Yüzü yetmez, huyu güzel olsun" gibi, insanları iyiye güzelle yönlendiren sözleriyle örtüşmektedir. Öyleyse, halk edebiyatı ürünlerini, bir bütün olarak düşünmek gerekir. Özünde söylenmek istenen düşünce, verilmek istenen ileti aynıdır fakat, dışa yansıtış araçları, söyleyiş biçimleri farklıdır. Halk bunu bazan bir efsaneyle, bir masalla, şiirle, bilmeceyle, yeri gelince de bir atasözüyle anlatmaktadır. İşte, bu farklı biçimlerde söyleme becerisi ve gereksinimi de türleri oluşturmuştur.

Bu her iki toplum arasındaki ortak efsanelerin çokluğu ise, yine efsaneleştirilecek konuların (olayların, kişilerin, mekanların) algılanıp değerlendirilmesindeki ortaklıktan kaynaklanır. Hayvanlar, dağlar, mağaralar, kaleler, mezarlar-ziyaretler, zalim yöneticiler, öksüz çocuklar, acımasız üvey analar, umarsız aşklar bu efsanelerin ortak konularını oluştururlar.

Çoğu zaman insanlar, tanık oldukları acımasızlıkları, haksızlıkları ve bunların doğurduğu acı sonuçları, yapanların yüzüne söyleyemeyince onları, "Yapalağ Guşu" "Pepug Kuşu" efsanelerinde ol-

duğu gibi, sembolleştirip efsaneleştirdikleri bazı kuşların ağzından syletirler. Böylece, fabllerin temel işlevlerinden birisi olan "Kıssa-dan hisse" ıkarma ile "Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" iletisi de dolaylı yoldan, hayatın gerçekliğiyle örtüşmüş olur.

Bu toplumlar arasında, "İnançlar" "E'tigadlar" alanında da çok büyük benzerlikler vardır. Ekmeğin,ateşin, ocağın, suyun kutsal sayılması, bu maddelerin büyük ölçüde, insan yaşamının temel gereksinimlerini oluşturmalarındandır. Ne acıdır ki, insanlığın büyük bir kısmı, "yirmibirinci yüzyıla on kala" bile, hala bu temel gereksinimleri kolayca karşılayabilmekten yoksundur. İşte bu nedenle olsa gerek, bu maddelere yapılan saygısızlık, onları insana bağışlayan "yüce güce" yapılacak bir saygısızlıkla özdeşleştirilir.

Ayrıca, İslami düşünce sistemine göre, maddenin esası "ateş", "hava", "su", "toprak" olmak üzere "Dört unsur"dan oluşur. Buna "Anasır-ı erbaa" veya "ehar unsur" da denir.

Yunus Emre de "Risaletü'n-Nushiyye"sinin başında, bu "Dört unsur"dan şöyle sözeder:

"Padşahun hikmeti gr n'eyledi
Od u su toprağ u yile söyledi
Bismillah diyüp getürdi toprağı
Ol arada hazır oldu su dağı
Toprağile suyu bünyad eyledi
Ana Adem dimeği ad eyledi
Yil gelüp ardınca debitdi anı
Andan oldu cism-i Adem bil bunu
Od dahı geldi v kızdurdı anı
Çünkü kızdı cisme ulaştı canı" (1)

Bu dizelerde de görüldüğü gibi, maddenin temelini oluşturan bu "Dört unsur"un birleşmesiyle cansızlar, bitkiler ve tüm canlılar oluşuyorlar. Yine Yunus bir şiirinde, insan vücudunun, O'nun deyişiyle "ten"nin bu dört unsurdan oluştuğunu şöyle dile getirir:

"Padşehler padşahı ol gani
Emr ile viribidi bize canı

Od u su vü toprağı yili bile
Anun ile bünyad eyledi teni" (1)

Öyleyse, bu her iki toplumda, "ateşin-suyun" kutsal sayılmasının nedenlerinin temelinde, bu inancın da payı olduğunu düşünebiliriz.

Yeni doğum yapmış kadınların, kırk gün çok iyi bakılıp yalnız bırakılmamalarını sağlayan, "al karısı" "hal" inancının da oldukça yapıcı bir yönü vardır. Çünkü tıbbi açıdan, yeni doğum yapmış anne ve bebeğı, ilk kırk gün içinde, biyolojik-psikolojik her türlü hastalığa açık ve güçsüz oldukları için, özel bir bakıma gereksinim duyarlar. Bu bakımı da bilgi ve bilinç düzeyi düşük olan halk arasında, "al karısı" "hal" korkusundan daha etkili, ne gerçekleştirebilir.

Toplumların içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullar daha iyiye gittikçe elbette, bu inanç konusu olan olağanüstü, akıl dışı varlıkların yaptırım güçleri, yerlerini bilimsel verilerin yaptırım güçlerine bırakacaklardır.

Türkiye Halk Edebiyatı'nda ve Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda ortak olan bu inançlar, bizim tarihsel-kültürel kalıtlarımızdır. Onları biran önce yazılı olarak saptamalı ve korumalıyız. Ama, öte yandan asıl görevimiz, bunları halk arasında inanç konusu haline getiren ve insanların çoğu zaman umarsızlıktan, uygulamak zorunda kaldıkları tek çare olmalarını hazırlayan sosyo-ekonomik sorunları aramak ve bunları ortadan kaldırmak olmalıdır. İşte o zaman, bu sözünü ettiğimiz akıl dışı inançlar, toplumların yaşamlarındaki etkin işlevlerini yitirip, tarihi-didaktik-estetik değerler olarak, insanlığın kültür tarihindeki yerlerini alacaklardır.

Sonuç olarak:

Psikologlar, bireysel açıdan, insanların bugünkü davranışlarının nedenlerini açıklayabilmek için, "her geleceğın, bir geçmiş üstüne kurulduğu" gerçeğinden hareketle, nasıl çocukluklarını bilmeye gerek duyuyorlar ve geçmişlerini büyük bir titizlikle inceliyorlarsa, halk bilimciler de toplumların bugünkü yaşam biçimlerini, bunların nerelerden geçip bugünlere geldiklerini, nedenlerini, niçinlerini anlamak için, onların geçmişlerine ve özellikle de halk kültürlerine bakmalıdırlar. Böylece, neden-sonuç ilişkileri sağlıklı bir biçimde kurulacak, toplumların "nereden nereye" geldikleri anlaşılacaktır.

Aralarında özellikle dil birliği olan, birbirine yakın toplumların halk kültürleri arasındaki benzerlikleri, "karşılaştırmalı-örnekleme" yöntemiyle saptayıp göstermek de, bu alandaki çalışmalara daha geniş, daha evrensel bir boyut kazandıracaktır kanısındaız. Ancak bu yöntemle halk bilimciler, ulusların birbirleriyle ortak yönlerini ve "geçmiş+gün+gelecek" zincirlerini, halkalar arasında boşluk bırakmadan, sağlam verilere dayanarak rebilirler.

Bunun, ne kadar "etin"bir iş olduğunu biliyorum...

Öyleyse, bu alanda çalışan ve çalışacak olan heskese MERHA-BA...

-

KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLERLE BENZER METİNLER

1- ŞİİRLER (Neğmeler)

a- DOĞA ŞİİRLERİ (Ekinçi ve Çoban Neğmeleri)

At Üstüne Söylenmiş Şiirler

AZERBAYCAN HALK EDEBİYATI'NDA

At deyir:

Yél kimi göyde uçaram,
Yoldan kéçib dağdan dağa aşaram.
İgidlerle bir meğamda yaşaram.
Pehlevanlar kimi yiyem var mənim
Saraylara ohşar deyem var mənim.(1)

TÜRKİYE HALK EDEBİYATI'NDA

Kırat altımda da ülker peşimde,
Çifte tabancalar eğer kaşımda.
Sılada sevdiğim onbeş yaşında.
Bas kıratım nazlı yare gidelim.

Kırat değil de o bir kahraman,
Üstüne gelince hiç vermez aman,
Üzengi karnına değdiği zaman,
Yelesinden al kan saçar kıratım.

.....

Timarını elinle yap arsınma,
Yemini çifte ver asla kar sınma,
Vereceğin ödülü zorsunma,
Ağır devlet, hodul avrat, mamur ev gerek (2).

ATLARIN TÜRKÜSÜ

.....

Doru at der ki ben donumu satarım,
Kaçtığımdan kurtulur kovduğuma yeterim,
Sıkıştırınca küheylanı tutarım,
Dizgini kavrayıp vurduğum zaman.

Al at der ki soyumuzdan olur alımız,
Çatal olur cinsimizden dilimiz,
Kavgayı görünce sağı alır ölümüz,
Dizgini kavrayıp vardığım zaman.

Abeş at der ki ben mertlerim,
Kızılırmak'ı birden atlarım,
Üstümdeki yiğit ile bile çatlarım,
Dizgini kavrayıp vardığım zaman.

Yakaz at der ki beni bağlaman koruya,
Kavgayı görünce dönmem geriye,
Üstümdeki yiğidi mevlam koruya,
Tfengin tütünü söndüğü zaman.

Kırat der ki ben atların başıyım,
Gz kanlı yiğitlerin kuşuyum,
Dar yerlerde can kurtarmış kişiyim,
zengi bğrme geldiği zaman.

Kötü at der ki ben de naçarım,
Sıkıştırınca düz ovada tosbağayı geçerim,
Üstümde öldürür kanın içerim,
zengi kamrığıma değdiğ zaman.(3)

Koyun ve Çoban Üstüne A.H.E.

.....

Ğoyunlu évler gördüm,
Ğurulu yaya benzer.
Ğoyunsuz évler gördüm,
Ğurumuş çaya benzer.
Ğoyun var kere gezer,
Ğoyun var küre gezer,
Ğéder dağları gezer,
Ğeler évleri bəzer.

Nenem ğoyunun ğarası,
Ğırhlığı polad parası.
Yaz günü delemesi,
Payızda küremesi,
Ğış günü ğovurması.

Nenem a şişek ğoyun,
Yunu bir döşek ğoyun,
Bulamanı téz yétir,
Ğırıldı uşaq ğoyun (4)

Çoban

Ğöydeki göy buludlar,
Yorğanıdı çobanın.
Yastı yastı tepeler,
Yastığıdı çobanın.
Yumru yumru ğayalar
Yumruğudu çobanın.

Elindeki deneyek,
Galhanıdı çobanın.
Yanındaki boz köpek,
Yoldaşıdı çobanın.
Ağzı gara canavar,
Düşmenidi çobanın. (5)

T.H.E.

-Çobanın Koyunu-

Çobanın koyunu gedikten aştı,
Koyunun kuzusun kurt aldı kaçtı,
Biçare çobanın tebdili şaştı,
Kuzusun aldırın bir koyun meler.

Karşiki dağlarda bir koyun meler,
Koyunun feryadı bağırmı deler.

Karşiki dağlardan yayla görünür,
Hep güzeller o yaylaya derilir,
Bizim kısmet de gurbet elde verilir,
kuzusun aldırın bir koyun meler. (6)

KARA KOYUN

Kara koyun koyunların beyidir,
Ak koyun da yüreğimin yağıdır,
Yaylasın sorarsan Hasan,
Ağasın sorarsan Afşar Beyi'dir

.....

Koyun seni güde güde getirdim,
Getirdim de argacınca yatırdım,

Köremez yaptım sokum batırdım,
Ablasın sevdiğim karabaş koyun.

Koyuncuya koyun çanı döktürdüm,
Sağına soluna püskül taktırdım,
Ağamın kızına gönül kaptırdım,
Ablasın sevdiğim morala koyun. (7)

Dağlar - Ovalar - Yaylalar Üstüne
A.H.E.

ARANLA DAĞIN BEHSİ

Dağ déyer:

Ne garalırsan, ey garalan aran,
Senden gelen ağır éller mendedi.
Döşümde otlayan géce gündüzler,
Ağır sürü, çohlu mallar mendedi.

Aran déyer:

Ne lovgalanırsınız, ay lovgı dağlar,
İsti hava, hemvar çöller mendedi.
Sene géden héyvan dırnagdan olur,
Ayağa vurulan nallar mendedi.

Dağ déyer:

Yazın ewvelinden suların gızar,
Gızdırma uşağın üreyin üzer,
Gözeller, mahublar sinemde gezer,
Hırda hırda aşan yollar mendedi.

Aran déyer:

Süsenli, sünbüllü, güllü bağlarım,
Şem içinde şö'le çekir yağlarım,
Bostandaki ala bezek tağlarım,
Garpız, hiyar, dürlü nubar mendedi.

.....

ARANLA YAYLAĞIN BEHSİ

Aran déyer:

Yaylağ çoh da sahlama
Gönder gelsin, ağır éller menimdi.
Yérin göbeyiyem, dizin direyi,
Mali mülk-i Süleymanlar menimdi.

Yaylağ déyer:

Çihma dinden imandan,
Süsenden, sünbülden, her gülşenden,
Hekimlik, loğmanlık galıbdı menden,
Hezaran derdlere derman menimdi.

Aran déyer:

Bağça benim, bar benim,
Géce gündüz gullug éder bağbanım,
Géymek üçün yaşıl benim, al benim
Süsen, sünbül, gülşanlar menimdi.

Yaylag déyer:

Menem çéşmeler başı,
Ahar héç gurumaz didemin yaşı,
Pelengler yatağı, ovçu sirdaşı,
Köksü ala ğarlı dağlar menimdi. (8)

.....

T.H.E.

ÇİÇEK DAĞI

Çiçekdağı var mı sana zararım,
Yar yitirdim ben yarimi ararım,
Üç gün idi benim kavli kararım,
Üç yıl oldu nazlı yarim gelmedi.

Çiçekdağı derler semtinden geçmem,
Ab u hayat olsa suyundan içmem,

**Verseler dünyayı telinden geçmem,
Çiçekdağı hallerimden bilmedi.**

.....

**Çiçekdağı'nda yanar bir ışık
Aşnasın yitirmiş ağılar bir aşık,
Buğday benizli de saç dolaşık,
Sende de bir leylam var çiçek dağı (9)**

Doğayla İlgili Çeşitli Bayramlarda - Törenlerde Söylenenler

A.H.E.

YAŞIL YARPAĞ GİZİL GÜL

.....

**Deyirman üstü çiçek,
Orag getir gel biçek.
Gardaş adahlını gördüm,
Uzun boy garabirçek.**

.....

**Tut ağacı boyunca,
Tut yemedim doyunca.
Yarı helvetde gördüm,
Danışmadım doyunca.**

.....

**O tayda yatan oğlan,
Köyneyi keten oğlan,
Nişanlını apardılar,
Bi-heber yatan oğlan.**

.....

**Bu gelen yar olaydı,
Elinde nar olaydı,
İkimiz bir köynekde,
Yahası dar olaydı.**

.....

Gızıl gül olmuyaydı,
Sarılab solmuyaydı,
Bir ayrılık bir ölüm,
Héç biri olmuyaydı. (10)

T.H.E.

Değirmen üstü çiçek,
Orak getirin biçek,
Kız Allahın seversen,
Bir yudum su içecek.

Dut ağacı boyunca,
Dut yemedim doyunca,
Bu gece yarı gördüm,
Saramadım doyunca. (11)

Hanayda yatan oğlan,
Gömleği keten oğlan,
Nişanlın eller aldı,
Habersiz yatan oğlan.

Bu gelen yar olaydı,
Elinde nar olaydı,
İkimiz bir gömlekte,
Yakası dar olaydı.

Şu dağlar olmasaydı,
Çiçeği solmasaydı,
Ölüm Allahın emri,
Ayrılık olmasaydı. (12)

b- EVLENME ve DÜĞÜN ŞİİRLERİ (Evlenme ve Toy Neğmeleri)

A.H.E.

Gız:

Döngemizde duran oğlan,
Bığlarını buran oğlan,
Mene kirpik vuran oğlan,
Vér benim güllü başmağım,
Dabanı pullu başmağım.

Oğlan:

Döngenizde durmamışam,
Bığlarımı burmamışam,
Sene kirpik vurmamışam,
Mende yok güllü başmağın,
Dabanı pullu başmağın.

Gız:

Gül bağçanda barın ollam,
Şirin héyva narın ollam,
Hemişelik yarın ollam.
Getir benim gül başmağım,
İçi dolu pul başmağım.

Oğlan:

Gül bağçamda barım olsan,
Şirin héyvam, narım olsan,
Hemişelik yarım olsan,
Vérrem senin gül başmağın,
İçi dolu pul başmağın. (13).

T.H.E.

YOLCU ile GELİN

**Pınar başında duran.gelin,
Ellerin suya vuran gelin,
Her yiğide su veren gelin,
Gelin bir su ver içeyim.**

**Pınar başında duramam,
Ellerim suya vuramam,
Her yiğide su veremem,
In pınara iç efendim.**

**Hastayım attan inemem,
İnsem daha binemem,
İçmelere ben kanamam,
Gelin bir su ver içeyim.**

**Hastasın attan inersin,
İner de suyun içersin,
İçer de yine binersin,
Su vermeye yeminliyim.**

**Çıksam dağın yücesine,
Çadır kursam pecesine,
Beşyüz altın gecesine,
Kondur beni allı gelin.**

**Çıksan dağın yücesine,
Çadır kursan pecesine,
Beşbin versen gecesine,
Konduramam yiğit seni.**

Çatal kapının gelini,
Yürür salını salını,
O bilir nazlı yarini,
Yarin benim güzel gelin.

Çatal kapının gelini,
Gelir salını salını,
Benim yarım İstanbul'da,
Bilirim nazlı yarimi.

İstanbul'dan gelir tatar,
Kamçısını atar tutar,
Garip olan nerde yatar,
Ben garibim kondur gelin.

Gelsin İstanbul'dan tatar,
Bende ne gönül var ne hatır,
Garip olan handa yatır,
Konduramam yiğit seni.

Tan yerini tandır gelin,
Kalk çıranı yandır gelin.
Yanındaki yatan yiğit,
O da senin nendir gelin.

Tan yerini tandırmışam,
Ben çıramı yandırmışam.
Yanımdaki yatan yiğit,
Oğlum olur emzirmişem.

İstanbul'dan gelir ferman,
Kalmadı kıratta derman,
Aşık Ahmet sana kurban,
Yarin benim kondur gelin.

Gelsin İstanbul'dan ferman,
Dizlerime geldi derman,
Kolum yastık saçım yorgan,
Safa geldin nazlı yarım. (14).

A.H.E.

GELMEDİN

Emmimoğlu, menden héç utanmadın,
Üç ay kéçdi, bir yaylağa gelmedin.
Yüz min cefa ile köç éledim men,
Ordan yéndim Ağbulağa gelmedin.

Démedin dağdadır bir servinazım,
Bir beyaz sinelim, bir ağboğazım,
Bir şahin şongarım, şahım, şahbazım,
Şikar üçün sen oylağa gelmedin.

Men seni isterdim hamıdan عزیز,
Men senin yanında oldum bir keñiz.
Etir can besledim güllerden temiz,
Namerd oğlu kéf-damağa gelmedin.

.....

Menim adım Hemayıldı Hemaya,
Sinem benzer hem ulduza, hem aya,
Vérdim emeyimi ahırda zaya,
Bağlandın arana, dağa gelmedin. (15)

T.H.E.

EMMİKIZI ile EMMİOĞLU

Kız:

Evlerinin önü kaya,
Kayadan bakarlar aya,
Tavladaki doru taya,
Bin gidelim emmimoğlu.

Oğlan:

Evlek kestim tohum saçtım,
Sarı öküz çiftte koştum,
Çok hayırlı kara düştüm,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Tohumunu kuşlar yesin,
Öküzünü kurtlar yesin,
Helal karın haram olsun,
Bin gidelim emmimoğlu.

Oğlan:

Doru tayın nalı yoktur,
Arkasında çulu yoktur,
Torbasında yemi yoktur,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Tepeliğim nal dökeyim,
Fistanımı çul dikeyim,
Has pirinçten yem dökeyim,
Bin gidelim emmimoğlu.

Oğlan:

Dor'tayın başlığı yoktur,
Koynumun harçlığı yoktur,
Gönlümün hoşluğu yoktur,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Babamın evini yıktım,
Anamın belini büktüm,
Beşyüz altın aldım çıktım,
Bin gidelim emmimoğlu.

Oğlan:

Ananın belini büksen,
Babanın evini yıksan,
Yüzbin altın alsan çıksan,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Evlerinin önü susam,
Susamın güllerin yolsam,
Emminkızı senin olsun,
Bin gidelim emmimoğlu.

Oğlan:

Zalım baban şimdi duyar,
Arkamızdan atlı koyar,
Atlı gelir cana kıyar,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Evlerinin önü bostan,
Bostanın güllerin yolsam,

Gelen atlı beşyüz olsa,
Sen geri dur emmimoğlu.

Oğlan:

Evlerinin önü harman,
Harmanda okunur ferman,
doru tayda yoktur derman,
Ben gidemem emmimkızı.

Kız:

Evlerinin önü kuyu,
Kuyudan alırlar suyu,
Emimoğlu eşşek soyu,
Bin gidelim Araboğlu. (16)

A.H.E.

ĞAYNANA ve GELİN

Gaynana:

Gelin geldi han geldi,
Evleri yıhan geldi,
Elinde iki ülgüc,
Başımızı gırhan geldi.

Gelin:

Gaynanasan, gazı déyilsen.
Sandığ tulası, tazı déyilsen.
Guyruğun bula, yat yérinde,
Sen ki gelinden razı déyilsen.

Gaynana:

Evime hozan getirmişem,
Perkarı pozan getirmişem,
Gündüz olan işleri,
Géceler yazan getirmişem.

Gelin:

Dağda direk gaynana,
Tövlede kürek gaynana,
Oğlun éve gelende,
Menden zirek gaynana.

Gaynana:

Gül gülistan üstüne,
Şéh düştü bostan üstüne,
Gédin déyin o tülküye,
Gelmesin aslan üstüne.

Gelin:

A baldızım, çuvalduzum.
Demdem yatar, men néyliyim,
Gaynanam demir darağı,
Dıgıldar öter, men néyliyim.

Gaynatam serv ağacı,
Gapıda biter, men néyliyim,
Gaynım gızılgül yarpağı,
Hatirim tutar, men néyliyim.

Gaynana:

Payız gününde gızım otursun oğlu gucağında,
Yaz gününde gelinim otursun gızı gucağında. (17)

T.H.E.

Gelin:

Çarşıdan aldım lahana,
Sardım koydum sahana,
Hiç ömrümde görmedim,
Böyle cadı kaynana.

Çarşıdan aldım lahana,
Gıydım goydum sahana
Hiş dünyada görmedim,
Böyle cazzi gaynana. (19)

Kaynana:

Eli elekli gelin,
Kolu kolçaklı gelin,
Oğlanı ben doğurdum,
Sen dilini ek gelin.

Gelin:

Ocak üstünde kavurma,
Kaynana karşımda durma,
Gözlerin apaklanmış,
Midemi buğandırma.

Kaynana:

Evin st kiremit.
Nerden gelir bizim it.
Akşam oğlum gelince,
Ben veririm binbir fit.

Gelin:

Dolaba fincan koydum.
İçine mercan koydum.
Kaynananın adını,
Kuyruklu sıçan koydum.

Kaynana:

Buz dolabı buz gibi.
Gelinim domuz gibi
Eğer gelin can verse,
Oynarım genç kız gibi.

Gelin:

Dama serdim kilimi,
Çek kaydana dilini.
Akşam oğlun gelirse,
Kırar kambur belini.

Çarşıda hedik kaydana
Dişleri gedik kaydana.
Oğlun çerez getirdi,
Sensiz yedik kaydana. (18)

Çarşıda gezer kaydana.
Dişleri delik kaydana.
Oğlun şeker getirdi,
İnadına yerig kaydana. (20)

T.H.E.

GELİN KAYNANA

Kaynana:

Elleri elcekli gelin.
Kolları kolçaklı gelin.
Hani debbonun yağı,
Kedi bacaklı gelin.

Gelin

Ala bula kaydana.
Kuyruğunu bula kaydana.
Oğlun eve gelende,
Kapıyı sula kaydana. (21)

A.H.E.

Gızı oğlan évine yola salanda anası héyir-dua vérib ohuyur:
Heber geldi men hoş-behte,
Gızım, seni yola sallam.

Atandan men rehthab allam,
Gét, seni sahlasin Tanrım.

Gızım, hoş gétđin hoş gétđin,
Eceb éllere tuş gétđin.

Cer cehizin vurmuş yüke,
Cilovların çeke çeke.

Karvanın çıhacağ dike,
Gét seni sahlasın Tanrım.

Gızım, hoş gétđin hoş gétđin,
Eceb éllere tuş gétđin. (22)

T.H.E.

KINAN KUTLU OLSUN

Atımı getirin binek taşına,
Elim ulaşmadı eğer kaşına,
Beybabasın getirin yanıbaşına,
Kız anası kız anası oy oy.

Kız anası kız anası,
Elinde mumlar yanası,
Büyük evin kaynanası,
Kız anası kız anası oy oy.

Kınan çok kutlu olsun.
Beybaban gelsin de kuşağı kuşansın.
Bey dayın gelsin de elbiseni giydirsın.
Kız anası kız anası oy oy.

Hoş geldin hoş geldin,
Güveye yoldaş geldin,
Geven gibi küllenessin,
Keklik gibi dillenesin. (23)

c- NİNNİLER (Laylalar)

A.H.E.

Laylay dedim yatasan,

Gızılgülle batasan.

Gızılgülün içinde,

Şirin yuhu tapasan.

Balam laylay, a laylay,

Gülüm laylay, a laylay.

.....

Gızım gızım nazdı gızım.

Min tümene azdı gızım.

Min tümeni getireler,

Gızı yérden götüreler (24)

.....

T.H.E.

Ninni çaldım yatasın,

Uykulara batasın.

Bu uyku senin değil,

Gidip satın alasın.

Ninni ninni, ninni ninni,

Hadi kuzum uyusun ninni. (25)

.....

Kızdır nazdır,

Bin altın azdır.

Bin altın neki,

Kız gül-beyazdır. (26)

d- AĞITLAR (Ölü ve Yas Neğmeleri, Ağılar)

A.H.E.

ŞİVEN

Altı bedov atlı,
Eli çerkez gemçili,
Arhası dağ desteli,
Çiyini zer tüfenkli.

Gümüş hençelli,
At bağı çatladan,
Düşmen bağı yaran,
Aslan ürekli.

.....

OĞUL İÇİN AĞILAR

Ahşam oldu usandım,
Şehir oldu oyandım
Daş olsaydım erirdim,
Torpağıdım dayandım. (27)

.....

T.H.E.

AĞIT

Katil oğlan beni vurdun al ile,
Dilim tutup konuşmadım el ile,
Cenazemi götürsünler sal ile
Al ile vuruldum ona yanarım

Anam bacım cenazemi kaldırsın,
Edip öldü diye kolorduya bildirsin.
Ciğerim dağlandı kime ne diyem,
Al ile vuruldum ona yanarım.

.....

OĞUL İÇİN AĞIT

Sabah oldu uyandım,
Kara yasa boyandım.
Taş olsaydım erirdim,
Toprağıdım dayandım. (28)

.....

A.H.E.

OĞUL VAY

(Ğarabağ Hakimi İbrahim Han'ın Oğlu Cavad'ın ölümü münasibetile, anasının dilinden déyilmiştir).

Növreste Cavadım,
Güldeste Cavadım,
Héyif ola ki, gétdin sen,
Ey heste Cavadım.

Ğaldı bedovun, cerge düzülmüş başı bağı,
Üstü bezenen heletin, esbablı yaraglı,
Her dem yolunu gözler atın, ohlu sedaglı.

Péykanlı Cavadım,
Saf ganlı Cavadım,
Çıhdım nécé téz sandan,
Ad sanlı Cavadım.

Divanhanada bahubanı gulların ağlar,
Gapında eli bağılı durub éllerin ağlar,
Bülbülün ohur bağda, gızıl güllerin ağlar.

Hörmetli Cavadım,
Mürvetli Cavadım,
Hesretle yumdun gözünü,
Hesretli Cavadım. (29)

T.H.E.

HACI BEY

Aksaray'ın yazıları,
Av avlıyor tazıları,
Pek küçükken yetim kaldı,
Hacıbey'in kuzuları.

Öküz aldın koşamadın,
Yiğit oldun yaşamadın,
Yar ben seni boşamadım,
Uyan Hacı Bey'im uyan.

Odasında yanar ışık,
Sofrasında gümüş kaşık
Bana ağlama diyorlar,
Sağ yanımda çiftte beşik.

Atım var atlar içinde,
Demir bukağılar kışında,
İller sılasına gider,
Hacı Bey'im yok içinde.

Aynalı martin dal istiyor,
Acem şalı bel istiyor.
Uyan Hacı Bey'im uyan
İlin kızı yar istiyor. (30)

e- KAHRAMANLIK ŞİİRLERİ ve KAN İÇME MOTİFİ
(Ğehremanlığ Neğmeleri)

A.H.E.

KOROĞLU DASTANINDAN
OLA

.....

Düşmen ganın içem doyam,
Mühennet gözünü oyam,
Çekem bezirganlar soyam,
Tacirler dustağım ola.

Koroğluyam savaşımda,
İgid deliler başımda,
Nigar eylene garşımda,
Kéçen cavan çağım ola.

DAVA GÜNÜ

.....

Goç Koroğlu neresinden tanını,
İçer ovuc ovuc düşmen ganını,
Kesin paşasını, asın hanını,
Lés léşin üstüne galanmağ gerek. (31)

T.H.E.

ÇERMİKLİ SEYFULLAH BEY EFSANESİ

Diyarbakır-Çermik Beylerinden Seyfullah Bey çok zalim bir beymiş. Herkes onun zulmünden korkarmış. Bir gün karısı ona "Herkes senden korkar, ya sen kimden korkarsın, senin korktuğın hiçbir insanoğlu yok mudur?" demiş.

Seyfullah Bey de "Ben ancak, Genç Halil Ağa'dan korkarım. O cesur bir yığittir, beni öldürebilecek tek insan odur" diye cevap vermiş.

O sırada gizlice, beyi öldürmek için odaya giren ve sedirin altına

saklanan Genç Halil Ağa, Beyin kendisi için söylediği bu övücü sözleri duyunca, onu öldürmekten vazgeçmiş. Karısıyla Bey, uyuyana kadar beklemiş, sonra da yastıklarının yanına iki kurşun koyup gitmiş.

Bey sabah uyanıp kurşunları görünce, bunu yapanın Genç Halil olduğunu anlamış ve onu yakalatıp astırmış. Bu olaydan sonra, Halil'in annesiyle küçük erkek kardeşi oradan göçüp, Polatuşağı Köyü'ne yerleşmişler. Beyden öç almak için fırsat kollamaya başlamışlar.

Eskiden beyler, beyliklerini yeniden onaylatmak için iki yılda bir, çeşitli armağanlarla bağlı oldukları sancak beylerinin yanlarına giderlermiş. Seyfullah Bey'in de Elazığ'a giderken, Polatuşağı Köyü'nden geçmesi gerekiyormuş. Beyi davul-zurna çalarak, tüfek atarak karşılayan köylülerin arasına, Halil'in kardeşiyle annesi de karışmışlar. O kargaşa içinde, Halil'in kardeşi beyi vurup atından düşürmüştü, annesi de koşup kanından içerek, öçlerini almışlar.

Bu efsanede görüldüğü gibi, Halil'in annesi, Seyfullah Bey'in kanından içerek öcünü alıyor. Bu kan içme motifi Kırgızlar'ın beş büyük ciltlik destanı olan MANAS DESTANI'nda şöyle yer alır: (Kırgızlar, bilindiği gibi, M. Ö. 201'den M.S. 17. 18. yüzyıla kadar yaşayıp, sonra dağıldılar. Şimdi S.S.C.B.'de bir Kırgızistan Cumhuriyeti vardır).

"Kan içme: En büyük düşmanı öldüren savaşçı, düşmanın kanını içerdi. Bu gelenek Orta Asya'da, XIX. asra kadar devam etmiştir."

"Kanıkey Hatun, kaplana dönmüş ve Külçora'ya, kurbanın olayım Külçora, başıma gelenlerin hepsini anlatacak değilim. Şu Kançora zalimin bir kaşık kanını ver de içeyim ve içtikten sonra öleyim diyerek, eline pulat kılıç alıp, Kançora'yı iki parça yaptı, doya doya kanını içti."

"Konur Bey'in en büyük düşmanı Almambet idi. O şöyle düşündü: Hiç olmazsa şu hain kaçak kulu öldürebilsem, doya doya kanını içsem diye, atını kamçıladi ve Almambet'i takip etti."

"Sırgak, Gökçegöz'ün ölüsünün kanından, iki avucu ile alıp içti."
(32)

1- SEVİ ŞİİRLERİ (Lirik Neğmeler)

SARAMI

18. yüzyıl Azerbaycan Aşıklarından olan Han Çoban tarafından yazılmış "Saramı" redifli müstezad, bugün Doğanadolu ve Azerbaycan'da şöyle söylenir:

A.H.E.

Arpa Çayı aşdı, daşdı,
Sél Saramı götdü, ğaşdı.
Ala gözlü, gelem gaşdı.
Apardı séller Saramı,
Bir ala gözlü balamı.

.....

Arpa Çayı derin olmaz,
Ahar sular serin olmaz,
Sara kimi gelin olmaz,
Apardı séller Saramı,
Bir ala gözlü balamı.

.....

Galdı bu sinemde dağın,
Öldürdü meni ferağın,
Oldu gara toy otağın.
Apardı séller Saramı,
Bir ala gözlü balamı.

.....

Arpa Çayı ada gelir,
Kor yéngeler dada gelir,
Sağrı başmağ suda gelir,
Apardı séller Saramı,
Bir ala gözlü balamı.

.....

Gédin déyin Han Çoban'a,
Gelmesin bu il Muğana,

Muğan batıb nahag gana.
Apardı séller Saramı,
Bir ala gözlü balamı. (33).

ŞİİRE KONU OLAN EFSANE

A.H.E.

ÇAY KIZI

Yiğit bir delikanlı olan Sarvan, köyünün en güzel kızı Gözel'e aşık olmuş ve evlenmişler. Zamanla hamile kalan Gözel bir kız doğurmuş. Adını Sara koymuşlar. Bu doğumdan sonra giderek zayıf düşüp hastalanan Gözel, öleceğini anlayınca kocasını çağırıp, kızı Sara'yı istediğine vermesini söylemiş ve çok geçmeden de ölmüş.

Sara büyüyüp, dünya güzeli bir genç kız olmuş. Köyün bütün kızları yakışıklı delikanlı Han Çoban'a aşıkmiş. Han Çoban'sa Sara'yı sevmiş. Babasından istemiş ve evlenmişler. Mugan'da mutluluk içinde yaşıyorlarmış, derken yaz mevsimi gelmiş. Han Çoban sürüsünü alıp yaylağa çıkmak zorunda kalmış. Sara ile Han Çoban'ın birbirlerinden ayrılmaları çok zor olmuş. Kocasının hasretine dayanamayan Sara, her gün Arpaçay'ın kenarına gidip oturur ve onu düşünürmüş. Giderek Arpaçay da Sara'ya aşık olmuş ve her gün onun gelip kenarına oturmasını beklemeye başlamış.

Bir gün, ülkenin hanı oradan geçiyormuş. Çay kenarında tek başına öylece oturan Sara'yı görmüş ve güzelliği karşısında bir an irkilerek ona hayranlıkla bakmaya başlamış. Bunu gören Arpaçay, hanın bakışlarından Sara'yı kıskanmış ve büyük bir öfkeyle kabarıp taşarak, Sara'yı koynuna almış.

Bu olay üzerine köy halkı şu türküyü yakarak, ezbere her yerde söylemeye başlamışlar.

Arpaçayı aştı-taştı
Sel Sara'yı aldı-kaştı.

İNTİKAM

Arpaçay'ının kenarındaki bir köyde yaşayan ailelerden birisinin kızı "emmioğlu" (amcasının oğlu) ile sevişiyormuş, fakat ana-babası kızı başka köyden zengin bir adama vermişler. Kız her

ne kadar olmazlanmışsa da sözünü dinletememiş.

Sevdiğinin başkasına verilmesine çok üzülen ve öfkelenen delikanlı amcasından intikam almak istemiş. Atına üç gün boyunca arpa yedirmiş ama, hiç su vermemiş. Sonra da atını süsleyip gelin evine giderek, gelinin bineceği atın kendi atı olmasını rica etmiş ve bu önerisi kabul edilmiş. Gelin alayı, gelini ata bindirip, damadın köyüne doğru yola çıkmışlar. Tam Arpaçayı'nın yanına gelince, üç gündür susuz olan at şaha kalkıp, çaya doğru koşmaya başlamış. Kimse onu durduramamış ve üstündeki gelinle birlikte boğulmuşlar. Bu olaydan sonra, çay her yıl aynı zamanda taşmaya başlamış.

APARDI SELLER SARA'YI

Han Çoban'ın Ailesi'nden Nuru adlı bir genç, şamah'ı yakınındaki Melik Çoban Ailesi'nden Sara adlı bir kızla nişanlanmış. Aileler karşılıklı olarak, çayın her iki yakasında oturuyorlarmış. Yaz gelince, düğün-dernek kurulmuş. Oğlan evinin gelin alayı, çayı geçip gelini almaya gelmişler. Kız evi gelen konuklara, düğün yemeğini biraz geç hazırlayınca, akşam olup hava kararmış. Gelin alayı, gelini ata bindirip çayın kenarına gelmişler. Karanlık olduğu için suyun kabarıp arttığını görememişler ve yine gündüz geçtikleri boyda olduğunu sanmışlar. Alayda bulunan kör yenge Mina Bacı, "Su az, siz kenara çekilin, ben eteklerimi sıvayıp önden gideyim" demiş. Onun ardından da atları suya vurmuşlar. Gelinin bindiği at, suyun derin bir yerine gelince düşmüş. Gelin utandığı için, çevresindekilere seslenip, güveye elini uzatamamış. O kargaşada ve karanlıkta gelin ve atı boğulmuşlar. Gelinin kaybolduğunu anlayan alaydakiler, çığlıklar atarak kıyıya çıkmışlar. Onların seslerine gelen tüm Melik Çobanlar, sabaha kadar, çayda gelini aramışlar. Bu arayışa daha sonra Han Çobanlar da katılmışlar fakat, yine sonuç alamamışlar. Bunun üzerine, göz yaşları içinde şu ağıtı yakmışlar:

Nuru'nun Anası:

Arpaçayı aştı taştı,
Sel Sara'yı aldı kaçtı,
Nuru kaldı gözü yaşlı.
Apardı seller Sara'yı,

Bir ala gözlü balayı.

Sara'nın Anası:

Arpaçayı derin olmaz
İçme suyu serin olmaz,
Sara gibi gelin olmaz.
Apardı seller Sara'yı,
Bir başı şallı balayı.

Sara'nın Bibisi:

Düğünü döktüm tabağa,
Pişmedi kaldı sabaha,
Kör yenge düştü gabaga.
Apardı seller Sara'yı
Bir özü hallı balayı.

Nuru'nun Bibisi:

Gidin deyin Han Çoban'a,
Gitmesin bu kış Mugan'a
Gitse düşer na-hak kana.
Apardı seller Sara'yı,
Bir ala gözlü balayı.

Sara'nın Anası:

Ceylan indi düze geldi,
Erkeciylen söze geldi.
Sara balam göze geldi.
Apardı seller Sara'yı,
Bir ala gözlü balayı.

SARA ARPAÇAYI ve EJDERHA

Söylenceye göre Sara selvi boylu, ince belli, al dudaklı, elma yanaklı, bedeninde güneşler şavkıyan, çok güzel bir kızmış. Güzel Sara'ya bütün doğa aşıkmiş. Özellikle de Arpaçayı ve bir ejderha, onun en büyük tutkunlarıymış. Sara ise Han Çoban'a aşık olmuş. Her gün onun yolunu gözlermiş. Bir gün yine Han Çoban'ı

beklemek için, Arpaçayı'nın kenarına gelmiş. Sara'yı gören çay dalgalanıp, hazin sesler çıkarmaya başlamış. Şaşırان Sara daha ne olduğunu anlamadan, çayın suları kabarıp taşarak, Sara'yı içine çekmiş.

Çayın Sara'yı koynuna aldığını gören ejderha, kıskançlıktan deliye dönmüş ve çayın bütün suyunu sömürüp içerek, Sara'ya kavuşmak istemiş. Fakat ne var ki, Sara'nın güzelliğinin ışığı, ejderhanın gözlerini kamaştırmış ve çevresini göremez olmuş.

Bunu fırsat bilen çay, yeniden kükreyip taşarak, Sara'yı bir kez daha koynuna almış. Sara konusundaki verdiği savaşı yitirdiğini ve onu çaya kaptırdığını anlayan ejderhanın, bu acıya daha fazla dayanamayan yüregi çatlamış ve oracıkta ölüvermiş. (*)

T.H.E

ARPAÇAYI EFSANESİ

Zengin bir beyin, Sara adında güzel bir kızı varmış. Bu kız büyüyünce, son derece yoksul ve yakışıklı olan çobanlarına aşık olmuş. Çoban da onu sevmiş. Sık sık buluşmaya başlamışlar. Durumdan haberi olan bey, bu olanlara çok kızmış ve kızını hemen ötedenberi isteyen zengin bir adama vermiş. Dağda koyun güden çobanın, bu olanlardan hiç haberi olmamış. Kız her ne kadar ona haber ulaştırmak istemişse de haber götürecek hiç kimseyi bulamamış çünkü, herkes beyden korkuyormuş. Çaresiz kalan kız da dağa çobanın yanına kaçmaya karar vermiş. Karşıya geçmek için suya girmesi gerekiyormuş. O sırada sular çok azgınmış. Kız karşıya geçmeden Arpaçay'da boğulmuş.

Bey acısından ve öfkesinden, tüm bu olanların nedeni olarak gördüğü çobanı, dağda yakalatıp öldürtmek istemiş. Bunu duyan köylüler çobana haber salıp, durumu anlatmışlar ve bir daha köye dönmemesini söylemişler. O günden sonra çobanı hiç gören olmamış. Halk arasında söylenen bu efsaneyi konu alan, elliiki bölümlük türkünün bir bölümü şöyledir.

Arpaçayı aştı taşı,
Sel Sara'mı aldı kaçı.
Ela gözlü kalem kaşlı,

* Sednik Paşayev, Azərbaycan Halq Efsaneleri, Bakü 1985, s. 177-184

Apardı seller Sara'mı,
Bir kaşı gözü karamı.

Arpaçayı derin olmaz,
Akarsular serin olmaz,
Sara gibi gelin olmaz.
Apardı seller Sara'mı,
Bir kaşı gözü karamı.

Gidin deyin Han Çobana,
Gelmesin bu İlmihana (İl Muğana)
Bu bağdaki kızıp ona.
Apardı seller Sara'mı
Bir kaşı gözü karamı. (34)

2. ATASÖZLERİ (Atalar Sözü)

A.H.E.

T.H.E.

Ac toyug yuhusunda darı görer.

Aç tavuk rüyasında kendisini darı
ambarında görür.

Ağaç bar getirende başını aşağı
diker.

1-Boş başak dik durur.

2-Meyveli dal eğilir.

Ağıl yaşda déyil başdadı.

Akıl yaşta değil baştadır.

Ağıllı fikir éleyince, deli vurdu
çayı kéçdi.

1-Akıllı düşünene kadar, deli köp-
rüyü geçer.

2- Akıllı düşünene kadar, deli
oğlunu everir, kızını çıkarır.

3-Akıllı kılı kırk yarar, sonunda ne
kar, ne zarar.

Altmışında zurnaçılığ öğrenen
gorunda çalar.

Kırkından sonra saz öğrenen,
mezarda çalar.

Anası çıhan ağacı, gızı budag

1- Taşa çıkan keçinin, ağaca

budag gezer.

Anasına bah kızını al,
gırağına bah bezini al.

Anlayanla daş daşı, anlamazla
yéme aşı.

Aslanın érkeyi, dişisi olmaz.

At öler méydan galar, igid öler
ad san ğalar.

Atan soğan anan sarımsag, sen
hardan oldun béle gülmeşeker.

Ayağını yorğanına göre uzat.
Azacığ aşım, ağırmaz başım.

Azdan az demişler, çohdan çoh.
Bağa baharsan bağ olar,
bahmazsan dağ.

Bal tutan barmag yalar.
Bir deli bir guyuya daş atdı, yüz
ağıllı çıharamadı.
Birlik hardadı, dirrik ordadı.
Bilmemek éyib déyil, soruşma-
mag éyibdir.

çıkan oğlağı olur.

2- Fareden doğan, kendir kesen
olur.

3- On paralık eşeğin, beş paralık
sıpası olur.

Anasına bak kızını al.
kenarına bak bezini al.

Çirkinle yeme aşı, güzel ile taş
taşı.

Aslanın érkeği dişisi olmaz.

At ölüür meydan kalır, yiğit ölür
şan kalır.

1- Anan soğan, baban sarımsak,
sen nerden çıktın be gülbeşeker.

2- Kaplumbağa kabuğundan
çıkmiş, kabuğunu beğenmemiş.

3- Oturduğu ahır sekisi, çığırdığı
İstanbul türküsü.

Ayağını yorganına göre uzat.
Azıcık aşım ağırmaz başım.

1- Çok koyundan olur, çok kuzu.
2- Azdan az olur, çoktan çok.

1- Bakarsan bağ olur, bakmazsan
dağ olur.

2- Bağa bak üzüm olsun, yemeye
yüzün olsun.

Bal tutan parmağını yalar.

Bir deli bir kuyuya taş atar, kırk
akıllı çıkaramaz.

Nerde birlik, orda dirlik.

Bilmemek ayıp değil, öğrenme-
mek ayıptır.

Bu günün işini sabaha goyma.

Cahıllıgda çek cefa, gocalıgda sür sefa.

Cefa çekmesen, sefa görmezsen.

Çıhan gan damarda galmaz.

Çobanın könlü olsa, tekeden péndir tutar.

Çoh yémek adamı az yémekden goyar.

Dağ dağa gövuşmaz, adam adama gövuşar.

Deryaya daş atmagla su bulanmaz.

El gücü, sél gücü.

Eşşeye gücü çatmaz, palanı döyecleyer.

Ekende yoh, biçende yoh,yéyende ortağ ğardaş.

Ete pul vérmez, küftenin böyüyünden yapışar.

Eyri oturag, düz danışağ.

1- Bu günün işini yarına bırakma.

2- Elden kalan, elli gün kalır.

1- Gençliğinde çek cefa, kocalıkta sür sefa.

2- Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.

3- Yazın gölge kovan, kışın karnını ovar.

Cefasız sefa olmaz.

1- Akacak kan damarda durmaz.

2- Olacakla öleceğin önüne geçilmez.

3- İş olacağına varır.

Çobanın gönlü olsa, tekeden süt getirir.

Can boğazdan gelir, boğazdan gider.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

İt işemeyle deniz bulanmaz.

Elin gücü, selin gücü.

Eşeğini dövemeyen palanını döver.

Şalvarı şaltak Osmanlı, karısı kaltak Osmanlı, ekende yok biçende yok, yiyende ortak Osmanlı.

1- Hem yirmibeş kuruş, hem ön koltuk olmaz.

2- Üç kuruşa beş köfte olmaz.

1- Eğri oturalım, doğru konuşalım

Gaşını düzeltdiyi yerde gözünü
çihartdı.

Gelem yazanı gılinc poza bilmez.

Gılinc yarası sağalar, dil yarası
sağalmaz.

Gızım sene déyirem, gelinim
sen eşit.

Bu ata sözü değişik Türk Toplumlarında çok yaygındır. Şöyle ki:
TÜRKMEN: Gızım sanga aydayıng gelinim sen düş.

KIRIM: Kızım sanga aytaman, kelinim sen dingle.

KARAİM: Kızım sana aytem, kelinim sen eşit.

BALKAR: Kızım singa aytama, kelinim sen eşt.

TATAR: Kızım singa eytem, kilinim sin tıngla.

BAŞKIRT: Kızım hıngé eytem kiléném hin tıngda.

KARAKALPAK: Kızım sagan aytaman, kelinim sen tıngla.

KIRGIZ: Keregim saga aytam kelinim sen uk.

ÖZBEK: Kızım senga aytaman, kelinim sen eşit.

YENİ UYGURLAR : Kızım sanga aytay, kilinim sen tıngla. (35)

Gohum gelmeye gelmeye yad
olar, yad gele gele gohum.

Gorhu başa beladı.

Gonşunu iki inekli iste, özün bir

2- Acı yiyelim, tatlı konuşalım.

1- Kaş yapayım derken göz
çıkardı.

2- Özürü kabahatinden büyük.

1- Kalemin yazdığını kılınc
bozamaz.

2- Emir demiri keser.

3-Kalem kılıncıtan keskindir.

1- Söz yarası deler geçer, kılınc
yarası çizir geçer.

2- Yiğidi kılınc kesmez, bir acı
söz öldürür.

Kızım sana söylerim gelinim sen
anla.

1- Yiğit sevdiğinden soğur,
sarılmaya sarılmaya

2- Gözden ırak olan, gönülden de
ırak olur.

Korku bela getirir.

1- Hayır dile komşuna hayır

inekli olasan.

Gorhursan pişikden, niye
çihırsan déşikden.

Gurddan gorhan goyun
sahlamaz.

Guş dimdiyinden teleye düşer,
insan dilinden.

Gülme gonşuna, gelir başına.
Héc kes öz ayranına turş démez.

İgid odu atdan düşe atdana,
İgid odu her yaraya gatdana.
İlanın yarpızdan zehlesi géder
oda burnunda biter.

İt hürer, karvan kéçer.

İtnen yoldaş ol, deyeneyi yére
goyma.

Kababı köz öldürer, igidi söz.

gelsin başına.

2- Ne dilersen komşuna, o gelir
başına.

1- Haline bakmaz, Hasandağı'na
oduna gider.

2- Kediden korkan fare,
deliğinden çıkmaz.

1- Kargadan korkan darı ekmez.

2- Demirden korkan tirene
binmez.

1- Kişinin çektiği dili belasıdır.

2- Çok laf başa bela getirir.

Gülme komşuna gelir başına.

1- Kimse ayranım ekşi demez.

2- Yoğurdum kara diyen olmaz.

Yiğit attan düşse yine atlanır.

Yiğit olan her cefaya katlanır.

1-Yılanın sevmediği ot, yuvasının
ağzında biter.

2- Devenin sevmediği diken, o da
burnunun dibinde biter.

1- İt ürür, kervan yürür.

2- Köpek havlar, misafir eve gider.

3- El sözü, harman tozu.

1- İti an taşı hazırla.

2- İti an sopayı eline al.

1- Kebabı köz öldürür, yiğidi söz
öldürür.

2-Kebabı köz öldürür, güzeli göz
öldürür.

Yiğidi kılıç kesmez, bir acı söz
öldürür.

Kéçi can hayında, gessab piy
arzular.

Kéçme namerd körpüsünden,
goy aparsın sél seni,
yatma tülkü kölgesinde, goy
yésin aslan seni.

Kiçikden heta, böyükden eta.
Kosa gétdi saggal getirmeye
bıgını da goydu üstelik.
Lalın dilini nenesi bilir.
Milçek murdar déyil, könül
bulandırır.

Örken ne geder uzun olsa, yéne
doğanagdan kéçer.

Örtülü bazar, dostluğu pozar.
Öz gözünde tiri görmür, Özge
gözünde gılı séçir.

Özüne erişte kese bilmir, özgeye
umac ovur.

1- Keçi can derdinde, kasap et
derdinde.

2- Benim derdim davar ile
danada, hanımın derdi sürme ile
kınada.

1- Geçme namert köprüsünden,
ko götürsün su seni,
yatma tilki gölgesinde, ko yesin
aslan seni.

2- Minnet ile gül koklama, al süm-
bülü eline.

Hata küçükten, af büyükten.

Dimyat'a pirince giderken, evdeki
bulgurdan olmak.

Lalın dilinden anası anlar.

Sinek mundar değil, mide
bulandırır.

1- Dağ ne kadar yüksek olursa
olsun, yol üstünden geçer.

2- Bir dağ ne kadar yüce olursa
olsun, bir tarafı yol olur, bir adam
ne kadar yiğit olursa olsun,
sevdiğine kul olur.

Örtülü pazar, dostluğu bozar.

1- Kendi gözündeki hezeni
görmez, başkasının gözündeki
saman çöpünü görür.

2-Yılan kendi eğrisini görmez,
deveye boynun eğri der.

3- Kazan kazana dibin kara
demiş, o da seninki benden kara.

1- Kendi başını düzemeyen, gelin
başı düzemiş.

2- Kendisine kurbağa

Sebir éle halva bişer, ay gora
senden, beslesen atlas olar tut
yarpağından.

Sen ağa ben ağa, inekleri kim
sağa.

Sene güvendiym dağlar, sene
de gar yağarmış.

Sirke tünd olsa öz ğabını
çatladar.

Sirrini dostuna vérme, dostunun
da dostu var.

Soğan yémemisen, için niye
ğöyneir.

Su bardağı, suda sınar.

Toyuğ yumurtasına göre
ğaggıldar.

Tülkü tülkülüyünü sübut édince
derisini boğazından
çıhardarlar.

Tülkü tülküye buyurur, tülkü
guyruğuna.

Ucuz etin şorbası olmaz.

Utan utanmazdan, ğorh
ğorhmadan.

Varlığa ne darlığ.

Yahşı dost pis günde me'lum
olar.

Yahşı oğul néyler ata malını,
yaman oğul néyler ata malını.

avlayamayan başkasına balık
avlar.

Sabır ile koruk helva olur, dut
yaprağı atlas.

Sen hanım ben hanım, işleri kim
yapsın canım.

Güvendiğim dağlara kar yağdı.

1- Keskin sirke küpüne zarar.

2- Yırtıcı kuşun ömrü az olur.

3- Öfkeyle kalkan, zararlar oturur.

4- Rüzgar eken, fırtına biçer.

Sirrini söyleme dostuna,
dostunun da dostu var.

1- Acı yemedim ki içim acısın.

2- Al kaşağıyı gir ahıra, yarası
olan gocusun.

Su testisi su yolunda kırılır.

Tavuk yumurtasına göre gıdaklar.

Tilki tilkiliğini isbat edene kadar,
post elden gider.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna.

Ucuz etin yahnisi kara olur.

Namussuzdan, namusunu satın al,

Varlığa darlık olmaz.

1- İyi dost kötü günde belli olur.

2-Dost sanma şanlı vaktinde dost
olanı, dost bil gamlı vaktinde
elinden tutanı.

Oğlum akıllı malı ne yapsın,
oğlum deli malı ne yapsın.

Yahşılığ éle balığı at deryaya,
balık bilmese halığı biler.

Yahşılığa yahşılığ her kişinin
ışidi, yamanlığa yahşılığ er
kişinin ışidi.

Yalançının évi yandı, héç kes
inanmadı.

Yalgız elden ses çıhmaz.

Yer gúlaglı olar. (36)

Ağıllı adamın ohu daşa deymez

Ağrını ağrı çeken biler.

Ayı kimi iyimişden hoşlanar.

Arşın olmayan yerde, çerek de
ölçüdü.

Bahtı olanın tahtı da olar.

Var bar getirer, dar da dar.

Varlığı olan yerde darlığı olmaz.

Ganı ganla yoh, su ile yuyarlar.

Gartmış gızı, gurtmuş tapar.

Geribin çarası ağlamağ, delinin
çarası çığıрмаğ.

Gız yada kürek, oğul yurda
direkdir.

İyilik yap denize at, balık
bilmezse, halık bilir.

İyiliğe iyilik, her kişinin ışidir,
kötülüğe iyilik er kişinin ışidir.

Yalancının evi yansa kimse
inanmaz.

1- Yalnız taş duvar olmaz.

2- Bir elin nesi var, iki elin sesi
var.

3- Yiğide vurmuşlar, ah arkam
demiş.

Yerin kulağı var.

1- Akıllı adamın ayağı taşa
değmez.

2- Akılsız başın cezasını ayak
çeker.

Damdan düşenin halinden
damdan düşen anlar.

Armudun iyisini ayı yer.

Koyunun olmadığı yerde, keçiye
Abdurrahman Çelebi derler.

1- Baht taht getirir.

2- Şansı olana gelir Hint'ten
Yemen'den, şansı olmayana ne
gelir elden.

Para parayı çeker.

Varlık olan yerde, darlık olmaz.

Kanı kanla değil, suyla yıkarlar.

Bitli baklanın, kör alıcısı olur.

Aşık ağlar deli söyler.

Kız ele dayak, oğul eve direktir.

Gonağın gismeti özünden ğabağ
geler.

Gorhulu oğru hoflu olar.

Guru derin olanda suyu serin
olar.

Elm başda olar yaşda olmaz.

Eyyaşın dostu da eyyaş olar.

İğidin papağı başında olar.

İtin salahantası, sahibinin
gıçından yapışar.

İt uluyanda sahibinin başını
yeyer.

İtin ğabağına ot, atın ğabağına
sümük ğoymazlar.

Yalanın sonu aval olar.

Köçden azan, ğurda ğuşa
gismet olar.

Gözden irağ olan, elden de irağ
olar.

Gözele baharlar, ağıllıya nişan
taharlar.

Molla ile oturan, ahırda mürdeşir
olar.

Oba vuranı oymağ da vurar.

Oğul olsun kız olsun, ağılı düz
olsun.

Pahırın ahırı pahır olar.

1- Misafir kısmetiyle gelir.

2- Misafirin on nasibi olur, birini
yer dokuzunu bırakır.

Hayın hafı olar.

Dibi derin kuyunun, suyu da serin
olar.

Akıl yaşta değil, baştadır.

Söyle dostunu, söyleyeyim kim
olduğunu.

Körün sakızı burnunun ucunda
gerek.

Ahmak it sahibini ısıtır.

Uluyan it, sahibinin başını yer.

İtin önüne ot, atın önüne et
atılmaz.

1- Yalancının mumu, yatsıya
kadar yanar.

2- Çarşambanın yalanı,
perşembeye kalmaz

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Gözden uzak olan gönülden de
uzak olur.

Güzele bakarlar, akıllıya telli
duvak takarlar.

1- Körle yatan şaşşı kalkar.

2-İtle yatan, bitle kalkar.

Ananın sevmediğini baba
sevmez, babanın sevmediğini
oba sevmez.

Oğlan olsun kız olsun, eli ayağı
düz olsun.

1- Deli kızın deli gelinliği, deli

Tanrı kore nece baharsa, kor da tanrıya ele bahar.

Hesisin malı denizdir, yemeyen donuzdur.

Hiyleğerin himayedarı, hiyle olar. Arayan sonunda bulur.

Ay hep bulut ardında ğalmaz. Ateş yaşı da ğuruyu da yahar. Ağlamayan uşağa süt vermezler.

Atı at yanına bağlasan, hem renk olmasa hemhuy olar. Adamın yére bahanından, suyun yavaş ahanından gorh.

Büyük başın, büyük belası olar. Bir kimsenin damı çohsa, ğarı da çoh olar.

Çoh okuyan çoh bilmez, çoh gezen çoh bilir.

Çıra öz dibine ışık vérmez.

Dama dama göl olar.

Deli deliyi görünce çomağını gizler.

Her ne dökseñ aşına, o çihar başığına.

gelinin de deli karılığı olur.

2- Bir insan yedisinde neyse, yetmişinde de o olur.

3- Her ot, kendi kökü üzerinde yeşerir.

Allah köre nasıl bakarsa, kör de Allah'a öyle bakar.

Devlet malı deniz, yemeyen domuz.

Şıracının şahidi bozacı olur.

Arayan belasını da bulur, mevlasını da.

Kara gün kararıp kalmaz.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

Kır atın yanında duran, ya huyundan, ya suyundan.

1- Adamın yere bakanından, suyun durgun akanından kork.

2- Uysal atın tekmesi sert olur.

3- Yere bakan, yürek yakan.

Büyük başın büyük derdi olur.

Büyük dağın büyük karı olur.

Çok yaşayan değil, çok gezen bilir.

1- Mum dibini aydınlatmaz.

2- Tərzi söküğünü dikemez.

Damlaya damlaya göl olur.

Deli deliyi görünce sopasını saklarmış.

1- Ne doğrarsan aşına o çıkar kaşığına.

Hanım sındıran ğabın sesi
çılmaz.

Hay ile gelen huy ile geder.

Helva démekle ağız datlı olmaz.

İt gursağı sarı yağ götürmez.

İyi yıl baharından belli olar.

Kör öler adı ğalar badam göz.

Katır alan savuştu.

Kolun sınığı, boyuna yüküdür.

Kuyuyu gazan, kuyunun dibine
düşer.

Oğurluğun eveli, düşdi ay
ışığına.

Tanrı dağına bahar, ğar verir.
(37)

3- ÖĞÜTLER (Nesihetler)

A.H.E.

Danışmağa sözün yohsa,
danışma.

Özgesinin ğem kederine gülme ki
senin de başına geler.

Etdiyn yahşılığı başa gahma.

Herkesle öz dili ile danış.

Özüne meslehet bilmediyini,
başgalarına da bilme.

Eşşeye mehmer çullarsan, géder

2- Ne ekersen onu biçersin.

Hanım kırarsa kaza, hizmetçi
kırarsa ceza.

Haydan gelen, huya gider.

Arap eli öpmeyle ağız bulaşmaz.

İt kursağı sade yağ almaz.

Perşembenin gelişi çarşambadan
bellidir.

1- Kör ölür badem gözlü olur.

2- Dirisi beş para etmez, ölüsüne
güç yetmez.

Atı alan Üsküdar'ı geçti.

Sağ gözün sol göze faydası
yoktur.

Ava giden avlanır.

Kırk yılda bir kırıklığa çıktım, ay
erkenden doğdu.

Tanrı dağına göre kar verir. (38)

T.H.E.

Birşey biliyorsan, söyle herkes
ders alsın, yok birşey
bilmiyorsan, sus seni herkes bir
adam sansın.

Gülme komşuna gelir başına.

İyilik başa kakılmaz.

Herkesle anlayacağı dille konuş.

Kendine yapılmasını istemediğin
şeyi başkasına yapma.

Eşeğe palan vurursun, gider

küllükde ağnar.

Dostu düşmen étmek asandı,
düşmeni dost étmek çetin.

Emanete heyamet olmaz.

Acılığını düşmene bildirme,
ğoy düşmen hemişe seni toh
bilsin.

Düşmenin milçek ğeder balaca
olsa da, sen onu fil ğeder büyük
hésab éle.

Şirin dille ilanı yuvadan
çıharmag olar. Acı dille hamını
özünden incik salarsan. Herze
sözün herze cevabı olar.

Bir évin iki arvadı olarsa, év
süpürölmemiş ğalar.

Geride ğalanı döyerler. (39)

küllükte eşinir.

Dost kazanmak zor, düşman
kazanmak kolaydır.

Emanete ihanet olmaz.

1- Düşmanına eksiğini verme.

2- Aç gez tokum de.

Düşmanın karınca kadar küçük
olsa bile sen onu fil kadar gör.

1- Tatlı dil yılanı deliğinden
çıkartır.

2- YUNUS EMRE'DEN

Sözünü bilen kişinin,
Yüzünü ağ ede bir söz.

Sözü pişirip diyenin,
İşini sağ ede bir söz.

Söz ola kese savaşı,
Söz ola kestire başı,
Söz ola ağulu aşı.
Bal ile yağ ede bir söz.

Kişi bile söz demini,
Demeye sözün kemini,
Bu cihan cehennemini,
Sekiz uçmağ ede bir söz.

1- İki hanımlı evin yemeği tuzsuz
olur.

2- İki karılı bittin, iki analı sütten
ölür.

1- Önden gidip yorulma, arkada
kalıp derilme, ortalarından ayrılma.

2- Sona kalan dona kalır. (40)

4- BİLMECELER (Tapmacalar)

A.H.E.

Biz biz idik,
Yüz ğız idik ,
Bizi üzdüler,
İpe düzdüler.
(Barama)

Dörd derviş bir ğuyuya su töker.
(İnek emc eyi-süd)

Yük altda ğıllı yumağ.
(Pişik)

Yol üste yağlı ğayış.
(İlan)

Eyri-üyrü hara gédirsen,
Tepesi delik sen ne deyirsən.
(Tüstü-baca)

Bizim heyetde bir ğuyu,
Ğuyunun içinde suyu
Suyun içinde ilan,
İlanın ağzında göher.
(Çırağ)

Buharı ha buharı,
Buharıdan yuharı,
Buharıdan bir oğlan çıhdı,
Çiyni ğara çuhalı.
(Tüstü)

T.H.E.

Biz biz idik,
Otuziki kız idik,
Ezildik büzüldük
İki duvara dizildik.
(Dişler)

Dört tatar, bir kuyuya taş atar.
(İnek memesi)

Yük üstünde kıllı yumak.
(Kedi)

Yol üstünde yağlı kayış.
(Yılan)

Eğri-büğrü nereye gidiyorsun,
Tepesi delik sana ne.
(Baca-duman)

Avluda kuyu,
Kuyuda suyu,
Suda yılan
Yılan başı mercan.
(Gaz lambası)

Buharım var buhari,
Buhariden yukarı,
Bir uzun oğlan çıkar,
Çiğni kara çuhalı.
(Baca-duman)

Ğara atlas,
lyne batmaz (*)
And içer,
Piyada g tmez.
(Senek, bardağ)

Mavi atlas,
İğne batmaz (*)
(G ky z )
T RK DE:
Ah kara atlas
İğneler batmaz, (*)
Yar b nsiz yatmaz hacı cavcav,
Canıma yetti (41)

AĞITTA:
Ali'min giydiği atlas,
Atlasa iğneler batmaz, (*)
Gelen gelin geri gitmez,
Uyan Ali'm sabah oldu. (42)

Dağdan gelir dağdan gelir,
Bir ğudurmuş aslan gelir.
Hamımız bunun  f r y ,
Dağdan k ir t p r y .
(S l)

Dağdan gelir taştan gelir,
Bir k kremiş aslan gelir.
(Sel)

O nedir ki seher d rd ayağlı
G norta iki ayağlı
Ahşam   ayağlı olar.
(İnsan imekle en, yeri en ve
ġocalı  esalı gezen zaman)

Sabah baktım d rt ayak,
 ğleyin iki ayak,
Akşama oldu   ayak,
Bunu bilmeyene dayak.
(İnsan)

* Aynı motifin, değişik halk edebiyatı t rlerinde kullanıldığını g stermesi bakımından, ilginç bir  rnektir. "Atlasa batmayan iğne" motifi, g r ld Ğ  gibi, bilmecede, t rk de ve ağıtta ortak olarak kullanılmıştır.

Bazarda satılmaz,
Terezide çekilmez.
Baldan şirindi,
Yémek olmaz
(Yuhu-Bala)

Çarşıdan alınmaz,
Mendile konulmaz,
Ondan tatlı,
Hiçbirşey olmaz.
(Uyku)

Men gétдикce o da gédir. (43)
(Kölge)

Ben giderim o gider
Arkamda tin tin eder. (44)
(Gölge)

5- HALK SEYİRLİKLERİ ve ÇOCUK OYUNLARI (Halğ Teatrı ve Oyunlar)

A.H.E.

KOS-KOSA

(Lenkeran variantı)

Cavanlar yoldaşlarından birini kosa şeklinde bezeyirler. Üzüne maska tahr, eynine cındır paltar géydirir, béline kendir bağlayırlar. Kendirin bir ucu, başcının elinde olur. Kosanın üst başına zıngırov düzürler. Ğapı Ğapı gezdirib oynadırlar, şey yığırlar. Cavanlardan biri Ğaval Ğala Ğala ohuyur:

Ğorhmayın, kosa geldi,

Elinde hasa geldi,

Kosa géder Merende,

Tamaşadı gelende.

Kosam min oyun éyler,

Ğurdunu Ğoyun éyler,

YıĞar talış düyüsün,

Mahmud'un toyun éyler.

Çarhovzun dörd ĞıraĞında,

Bülbül ohur şah budağında.
Her ne istesem Hudadan allam,
Dellek dükanını yadıma sallam.
Dellek dükanı tamam çırağban,
Mescide géder elinde Ğur'an,
Ğurbanın olum, yaşıł çuhalı,
Derbendlisen sen, yohsa buralı?

Şiş papağ başında,
Gelem oynar ğaşında,
Kosam onbéş yaşında.
Vay kosamın halına,
Palan ğoyun dalına.

Kosam gédib méşkine,
Ve'de vérib béş güne,
Gelmeyib onbéş güne,
Kosamı öldürdüler,
Atdılar zibil yéşigine.

Sözleri ğurtarandan sonra, kosa daha tullanıb oyun çiharmır ve başçının emri ile "kos-kosa" dédikde yére yihılıb küsür. Daha sonra başçı üzünü kosaya tutub ona suallar vérir ve cavab alır.

- Kosa, ne isteyirsən?
- Pissi (pul).
- Daha ne isteyirsən?
- Ğağğa.
- Daha ne isteyirsən?
- Bille (şirni).

Pul, şirni, yumurta v.s. alıb, év sahibine dua éleyib gédirler. Be'zi rayonlarda şeyleri bölüşür, be'zilerinde yémek düzeldib şenlik kéçirirler. (45)

.....

Diyarbakır ve çevresinde "Yılın Dedesi" ve "Yılın Ninesi" veya "Yılbaşı Oyunu" adıyla, 12-18 yaş gurubu erkek çocukları tarafından sergilenen, tanınmış bir halk seyirliği vardır. Yörede bu oyunun varyantları, "Dede ile Arap" adıyla düğünlerde, "Dişi ve Erkek" oyunu adıyla doğumlarda (Çüngüş), "Nine Oyunu ", "Sofu Oyunu" adıyla diğer eğlencelerde (Silvan) oynanırken, bir başka varyantı da "Yılbaşı Oyunu" adıyla Diyarbakır merkezle diğer ilçe ve köylerde oynanmaktadır.

Bu halk seyirliği genelinde şöyle sergilenir:

Yılbaşı gecesi her mahalleden çocuklar toplanır. İçlerinden oyun yeteneği fazla olan birisi, yün veya pamuktan uzun, beyaz bir sakal takıp, başı sarıklı, beli kuşaklı bir ihtiyar kılığına girerek, "Yılın Dedesi "olur. Aynı şekilde yine bir erkek çocuk da yaşlı kadın kılığına girerek, "Yılın Ninesi" olur. Bu çocuklar sırayla, evleri dolaşırlar. Evlerin damına çıkarak bacadan aşağıya, yılın dedesi üç kere şu tekerlemeyi bağırır: (Çüngüş'te)

"Ev sahibi ev sahibi,
Duydun mu?
Yılbaşımı veresin,
Küp üstüne gidesin,
Terlik pabuç giyesin,
Verirsen bir koç oğlan doğurasın,
Vermezsen it eniği doğurasın."
veya,
"Vermezsen bir kız doğurasın" der.

Lice'de ise şöyledir:

"Yıl başı yıl sonu,
Allah bağışlasın evin oğlunu,
Nene dedeye kurban olsun,
Getirin kısmetimizi,
Torbamız dolsun."

Bu tekerlemenin ardından, yılın ninesi aşağıya bir torba sarkıtır. Ev sahibi bunun içine üzüm, pestil ve çeşitli meyvelerden oluşan yedi çeşit yiyecek koyar. Vermemek ayıp ve günah sayılır. Bunun üzerine damdan inip, evin önünde toplanan çocuklar, özellikle taklide dayanan çeşitli gösterilerle, ev sahiplerini eğlendirerek güldürmeyi amaçlarlar. Bu gösterinin en belirgin motifini, dedenin nineye çeşitli sözlerle ve davranışlarla kur yapması ve ninenin de ona nazlanması oluşturur.

Toplanan yiyecekler, bir evde çocuklar tarafından paylaşarak hep beraber, yine çeşitli eğlenceler eşliğinde yenir. (46).

ÇOCUK OYUNLARI

A.H.E.

BENÖVŞE

Uşağlar özlerine iki başçı (molla) séçirler. "Halay halay" gelmekle iki desteye ayrılırlar. Desteler birbirinden yüz adım aralı el ele tutuşub dayanırlar. Başçılardan biri o birisine déyir.

- Benövşe.

O birisi cavab vérir:

- Bende düşe.

Evvelki molla déyir:

- Bizden size kim düşe?

O biri molla uşağların birinin adını çekib déyir:

- Eli, yahud Ğemer düşe.

Eli, ya Ğemer cergeden ayrılıb, yüyüre yüyüre el ele tutuşmuş uşağların sefini yarmalıdır. Burada güçlülük esas şartlardendir. Eger oyunçulardan biri güc vérib, el ele tutuşmuş uşağların elini birbirinden ayırsa, o biri terefe kéçebilse, bir uşağ da götürüb yéne öz evvelki yérine gayıdır. Yoh, eger bilmese, orada ğalmalı, o desteye ğoşulmalıdır. Hansı teref uşağların hamısını öz terefinde sahlaya bilse, o deste oyunda ğalib gelir, o biri terefi töhmetleyir. (47)

T.H.E.

EL KESME

Çocuklar karşılıklı geçerek iki guruba ayrılırlar. Gurupların arası yaklaşık yirmi-yirmibeş metre uzaklıktadır. Her gurubun bir ebesi vardır. Çocuklar elele tutuşarak, karşılıklı gergin birer zincir oluştururlar. Bir gurubun ebesi diğer guruba şöyle seslenir:

- Elele elele, bizden size kim gele.

Diğer gurup kendi ebelerinin başkanlığında, ortak bir karar vererek karşı gurubun en zayıf, en çelimsiz çocuğunun adını, hep bir ağızdan bağırırlar.

- Elele elele, sizden bize "Ali" gele veya "Ayşe" gele.

Adı söylenen çocuk, iki yumruğunu birleştirip güç kazanarak, hızla koşar ve karşısındaki zincirin en zayıf yerine vurarak, onları ayırmaya çalışır. Eğer ayırabilirse, o gurubun en güçlü çocuklarından birisini de giderken beraberinde götürür. Ayıramaz da, ellerden oluşmuş zincire takılıp kalırsa, kendisi de o guruba katılmak zorunda kalır. Bütün çocuklar hangi tarafta toplanırsa, o taraf oyunu kazanmış olur.

A.H.E.

ARTIRMA

Uşaglar iki desteye ayrılırlar. Gürre (çöp) atırlar. Gürre hansı desteye düşse, o deste aşağı eyilir. O biri uşaglar, bir bir onların üstünden atılır. Ahıra çatan uşag yere eyilir. Bu minvalla sıra evvelden artır, ahırdan azalır. Meselen, uşagların her destesinde on uşag olarsa, onu da aşağı eyilir. İkinci destenin üzvleri bir bir onların üstünden hoppanıb özü onların sırasında aşağı eyilir. Hamı atılıb gurtarandan sonra, aşağıya eyilmiş yeni bir deste yaranır. Birinci destenin uşagları, bir bir ayağa galhib, aşağı eyilen uşagların üstünden hoppanırlar. Bu minvalla oyun devam edir. (49)

T.H.E.

BİRDİRBİR

Biraraya gelen çocuklar aralarında çöp çekerler. Kısa çöpu çeken çocuk, guruptan biraz uzaklaşarak başını ve omuzlarını yere eğip, bacakları üstünde sağlam bir şekilde durmaya çalışır.

Ardarda sıraya giren çocukların en önde duranı koşup, yere eğilmiş çocuğun üstünden atlayarak (Ellerini eğilen çocuğun sırtına koyup, bacaklarını açarak onun üstünden atlar) biraz gittikten sonra o da eğilir. Sıradaki çocuk bu kez, iki kişinin üstünden atlayarak o da eğilir. Böylece en son çocuk da atladıktan sonra, bu kez ilk eğilen çocuk kalkar ve o da hepsinin üstünden tek tek atlar. Oyun böyle sürer gider. Her çocuk, birisinin üstünden atlarken "Birdirbir" diye bağıırır. (50)

A.H.E.

GÖZBAĞLAYICI

Uşaklar yéne de iki desteye ayrılırlar. Başçılar növbe ile uşakların gözlerini möhkem bağlayıp, méydana burahırlar. Bir uşak daş çağğıldadır veya ses çıkarıb gaçır. Gözü bağlı uşak, çoh eziyyetle ses édeni tutur, gözü bağlılığdan azad olur. Tutduğı uşakın gözünü bağlayırlar. Béle béle oyun devam édir. (51)

T.H.E.

KÖREBE

Oyun için toplanan çocuklar, aralarında çöp çekerek bir ebe seçerler. Onun gözünü bir mendille sıkıca bağlayıp, kendi etrafında hızla çevirdikten sonra, yanından kaçarlar ve el çırparak şu tekerlemeyi söylerler:

Körebe,

Evin nerede,

Bul beni,

Kurtar kendini.

Ebe seslerin geldiğı yöne doğru koşarak, çocuklardan birisini yakalamaya çalışır. Gözü kapalı olduğı için bu oldukça zor olur. Eğer birisini yakalamayı başarırsa, ebelikten kurtulur. Onun gözünü açıp, yakalanan çocuğun gözünü bağlarlar ve oyun böyle sürüp gider. (52)

A.H.E.

SİÇAN-PİŞİK

Uşağlar dairevi el ele tutuşurlar. Başçı, oyunçulardan birini pişik, birini de siçan adlandırır. Siçan gaçır, pişik govur. El ele tutuşanlar siçana imkan vermirler ki içeri girsin. Pişiye ise yollar açığıdır. Siçan, uşağların gollarının arasından soholub içeri girir, yéne bayıra çıhır. Nehayet, pişik siçanı tutur. İndi de diger iki uşağın biri siçan, digeri pişik olur. Oyun devam édir.

Bu oyunun başğa variantında, uşağlar siçanı dövrenin içersine burahmamalıdır. Siçan, hansı uşağın gölunun altından dövrenin içersine gire bilse, o siçan olur. Pişik ise başçı tarafından deyişdirilir. Bu variantda ceza siçan olmağıdır. (53)

T.H.E.

TAVŞAN KAÇ TAZI TUT

Çocuklar elele tutarak daire olurlar. İçlerinden birisi tavşan, birisi de tazi olur. Tavşan olan dairenin ortasında oturur, tazi olan dışarda bekler. Elele tutmuş çocuklar dönerek, şu şarkıyı söylerler:

Şu hendekte bir tavşan uyuyordu uyuyordu,

Onu gördü bir avcı,

Tavşan kaç,

Tazi tut.

Şarkının bu son sözleriyle beraber, dairenin içindeki tavşan kaçmaya, tazi da onu kovalamaya başlar. Dışarıya çıkan tavşanı, tekrar dairenin içine almak istemeyen çocuklar, o gireceğinde kapattıkları kollarını, tazi geçeceğı zaman açarlar. Bu kovalamaca sırasında da hızlı bir tempoyla hiç durmadan "Tavşan kaç, tazi tut" diye bağırlar.

Sonunda, tazi tavşanı yakalar ve sıraya girerler. Çocukların arasından, yeni bir tavşanla tazinin seçilmesiyle oyun sürer. (54)

A.H.E.

DESMALALDI, GAÇ

Uşaglar dairevi şekilde yere oturub, ortada dayanan başçıya bahırlar. Bir uşag daire boyunca gaçır ve desmalını oyunçulardan birinin arhasında yere goyur. Başçı uşaglardan soruşur:

- Desmal kimin arhasındadır?

Uşag, desmalın öz arhasına goyulduğunu bilmese onu ortaya salır, birbirinin üstüne iteleyirler. Döyülen uşag, başğa birisinin üstüne yihıla bilse onu azad éleyir, üstüne yihıldığı oyunçunu, onun yerine ortaya çıharıb tepikle vururlar . Béle béle uşaglar hamısı ortaya çihmalı olur. Özünü möhkem müdafie édib ortaya çihmayan, galib gelir. (55).

T.H.E.

YAĞ SATARIM BAL SATARIM-MENDİL SAKLAMA

Çocuklar daire olup yere otururlar. İçlerinden seçtikleri ebe, bir mendilin ucunu düğüm yaparak eline alır ve şu şarkıyı söyleyerek dairenin etrafını dolaşır.

Yağ satarım,

Bal satarım,

Ustam öldü,

Ben satarım.

Birkaç defa dolaştıktan sonra, hiç belli etmeden mendili birisinin arkasına bırakır. Oturan çocukların, arkalarına dönmeleri yasak olduğu için ellerini arkalarına uzatıp sürekli olarak, kendilerine mendil konup konmadığını anlamaya çalışırlar. Arkasına mendil konan çocuk, durumu farkedirse hemen yerinden fırlayıp mendili alır. Önünde koşan ebenin arkasından yetişerek, onun sırtına mendilin düğümüyle vurmaya başlar. Ebe kalkan çocuğun yerine yetişip oturana kadar, bu vurma işlemi devam eder. Eğer arkasına mendil konan çocuk durumu anlamamışsa, daireyi dolaşıp gelen ebe, bıraktığı mendili alır ve ona vurmaya başlar. Oturan çocuk, hemen yerinden kalkıp koşar. Dolaşıp tekrar yerine gelene kadar, ebe ona mendilin düğümüyle vurmaya devam eder. Hızlı koşar ve yerine çabuk oturursa dayaktan kurtulabilir. Oyun böyle sürüp gider. (56)

6- MASALLAR (Nağıllar)

A.H.E.

PİSPİSA HANIM ve SİÇAN SOLUB BEY

Biri var idi, biri yoh idi, bir Pıspısa Hanım dozanğurdu düz hatun var idi. Bir gün Pıspısa ere gétmek fikrine düşdü. Géyindi, kécindi, bezendi, düzendi, évinin gabağında olan bir tepeye çıhib berkden dédi:

- Ere gédirem ere gédirem,

Er olmasa gora gédirem.

Bir odunçu yol ile kécirdi, onun sesini éşidib dédi:

-Pıspısa Hanım, düz hatun, mene gelersen mi?

Pıspısa Hanım dédi:

-Meni döymek isteyende neynen döyersen?

Odunçu dédi:

- Baltaynan.

Pıspısa Hanım dédi:

- Yéri yéri, men senin tayın déyilem.

Odunçu çıhib gétđi. Pıspısa yéne ohumağa başladı:

- Ere gédirem ere gédirem,

Er olmasa gora gédirem.

Bir kürekçi onun sesini éşidib dédi:

-Pıspısa Hanım, neste hanım, mene gelersen mi?

Pıspısa Hanım dédi:

- Meni döymek isteyende neynen döyersen?

Kürekçi dédi:

-Küreknen.

Pıspısa Hanım dédi:

- Yéri yéri, men senin tayın déyilem.

Kürekçi gétđi, Pıspısa Hanım yéne başladı:

- Ere gédirem ere gédirem,

Er olmasa gora gédirem.

Siçan Solub Bey oradan kécirdi. Bahıb ne gördü? Pıspısa

Hanım bezenib, düzenib géyinib, kecinib ele hey deyir:

Ere gedirem ere gedirem,

Er olmasa gora gedirem.

Siçan Solub Bey ona dédi:

- Salam-eléyküm. Dozanğurdu, düz hatun, Pıspısa Hanım, neste hanım, sévgilim, canım, ruh-i revanım, can-i cananım, tabi tavanım, kéfin halın? Hemişe bélece kéfde gezmekde, séyr-sefada...

Dozanğurdu, düz hatun, Siçan Solub Beye yahşı yahşı bahıb gördü, Siçan Solub Bey ne Siçan Solub Bey... Géyinib bezenib, şir kimi guyruğun atıb küreyine, gulağların dik tutub. Rüstem-Zal kimi bığlarını burub, éle bilirsén dünya bunundu. Döşü ağ, gözleri gara, bahán déyir, bir de bahım. Pıspısa Hanım dédi:

- Ay eléykümessalam, dişleri mihek, gıçları direk, hamıdan göyçek, kéfin kökdü mü, damağın çağdı mı, canın başın sağdı mı?

Siçan Solub Bey dédi:

- Sağ ol, Pıspısa Hanım, eziz canım, dé görüm, mene gellersen mi?

Pıspısa Hanım dédi:

- Meni döymek isteyende neynen döyersen?

Siçan Solub Bey dédi:

- Eziz canım, seni döymerem, döysem de guyruğumu batıraram hanımların sürmedanına, gözlerine sürme çekerem.

Pıspısa Hanım dédi:

- Sene géderem, canımı ğurban éderem.

Her ikisi razı oldu. Toya sazende kepeneyi, hanende cırcıramanı çağdırdılar. Yéddi gün yéddi gece toy oldu, dıring-ha-dıring, Pıspısa Hanım'ı Siçan Solub Bey'in évine getirdiler. Çoh mehebbetli oldular, yéyib, içib, kéf elediler. Günlerin bir günü Siçan Solub Bey, Pıspısa Hanım'a dédi:

-Menim ruh-i revanım Pıspısa Hanım, sen otur évde, men gédim şah évine, sene noğul, nabat, şirin, her cüre huşkeber getirim. Goy yanına, könlün istedikçe at ağzına, hımırtat.

Pıspısa Hanım dédi:

- Gét amma téz gel. Senin ayrılığına döze bilmerem.

Siçan Solub Bey dédi:

- Téz gelerem ezizim.

Siçan Solub Bey, Pıspısa Hanım'la öpüşdü, görüşdü, yola düşüb şah évine gétđi. Pıspısa Hanım évde oturub, onun yolunu gözlemeye başladı. Gözledi ahırda lap darıhdı, öz özüne dédi: "Siçan Solub Bey gelince durum onun paltarını aparım, deve izi derin gölde yuyum, serim, ğurudum, gelende géysin eynine, üstü başı tertemiz olsun." Siçan Solub Bey'in paltarlarını götürdü apardı yumağa. Yuyanda ayağı sürüşüb düşdü deve izi derin göle. Çoh çabaladı, ne geder elleşdi, sudan çıha bilmedi. Deve izi derin gölde az galdı boğulsun. Bir de gördü, yol ile bir néçe atlı gédır. Görek atlılara ne dédi:

Tappır tuppur atlılar,

Ğolları bazbendliler,

Şah évine gédersiz.

Siçan Bey'e déyersiz.

Pıspısa püste hanım,

Dabanı heste hanım,

Düşüb deve gölüne,

Boğulur heste hanım.

Atlılar o yana bahdılar, bu yana bahdılar, héç kesi görmediler. İstediler gétsinler. Pıspısa Hanım yéne başladı hemin sözleri ohumağa. Atlılar ora bura bahıb gördüler ki, onlarla sıfariş gönderen Pıspısa Hanım'dı, düşüb deve izi derin göle boğulur. Bunları görende Pıspısa Hanım bir de dédi:

Saçı uzun saray hanım,

Donu uzun daray hanım.

Dozangurdu düz hatun, paltar yuduğu yerde sürüşüb düşüb deve izi derin göle, boğulub ölür, durmasın özünü téz yétirsin.

Atlılar düz şah évine gétđiler. Pıspısa Hanım'ın dédiklerini orada danışdılar. Siçan Solub Bey şirni goyulan ğabın içinde idi. Pıspısa Hanım üçün honça bağlayırdı. Atlılardan bu heberi eşiden kimi sandığdan çıhdı. Yola düşüb özünü Pıspısa Hanım'a çatdırdı. Gördü Pıspısa Hanım deve izi derin gölde batır, çıhır. Az ğalır ki boğulsun. Siçan Solub Bey elini uzadıb dédi:

- Elini mene çekerecek.

Pıspısa Hanım dédi:

- Yéri yéri, menciyez senden küserecek.

Siçan Solub Bey yéne dédi:

-Elini mene çekerecek.

Pıspısa Hanım dédi:

- Yéri yéri, menciyez senden küserecek.

Siçan Solub Bey yéne dédi:

- Elini mene çekerecek.

Pıspısa Hanım yéne dédi:

- Yéri yéri, menciyez senden küserecek.

Siçan Solub Bey'in acığı tutdu, bir ovuc palçığı götürüb çırpdı dozanğurdunun başına, dédi:

-Küsereceksen, küserecek.

Üstüne palçığı eşerecek.

Dozanğurdu düz hatunun oradaca canı çıhdı. Siçan Solub Bey de çıhib evine getdi. (57)

T.H.E.

PEZOS BACI ile SIÇAN BEY

Bir bahar günü yağmur Siçan Bey'in yuvasını basmış. Siçan ıslanan altınlarını kurutmak için güneşe çıkarıp, başını beklemeye başlamış.

Oradan geçmekte olan Pezoz Bacı'nın (Mayıs böceği), altınları görünce gözleri parlamış. Zengin Siçan Bey'in kendisiyle evlenmesi için ona kur yapmış. Aralarında söz kesmişler. Siçan Bey gidip, nişanlısı Pezoz Bacı'ya baklava getirmek istemiş. Onun yokluğunda canı sıkılan Pezoz, nişanlısının elbiselerini alıp, at ayağı izinden oluşmuş bir göle giderek çamaşır yıkamaya durmuş. Bir süre sonra ayağı kayarak göle düşmüş ve boğuluyorum diye bağırmaya başlamış. O sırada oradan geçen atlılar, sesini duyup yanına varmışlar. Atlılarla Siçan Bey'e şöyle bir haber göndermiş:

Ey atlılar atlılar,

Kolları beratlılar.

Bey evine gidesiz,
Sıçan Beye diyesiz.
Boyu uzun burma hatun,
Saçı uzun sırma hatun,
Senin çamaşırını yıkarken,
Ayağı kaydı deryaya düştü.
Tez yetiştin yetiştin,
Yoksa boğuluyor bilesin.

Atlılar atlarını köpürtüp düğün evine varmışlar ve olanları Sıçan Bey'e anlatmışlar. O sırada baklava yemekte olan Sıçan Bey, aceleyle bir baklava daha alıp, onu kuyruğuyla sırtına bağlamış ve hızla yetişip, Pezoz'a elini uzatarak şöyle demiş:

- Ver elini çekerek.

Son derece güç durumda olmasına rağmen, Pezoz Bacı elini uzatmamış ve büyük bir kırgınlık ve nazla.

- Ben sana küserek
demiş.

Üç defa onu kurtarmak için elini isteyen Sıçan Bey, yine aynı cevapları alınca, sonunda sinirlenmiş ve Pezoz'un üstüne çamur atarak,

- Ben de seni tepek tepek, çamura gömek
demiş ve onun üstünü çamurla örterek öldürmüştü. (58)

7- FIKRALAR- GÜLDÜRÜCÜ ÖYKÜLER (Letifeler-Garavelliler)

"Kim Danışsa Eşşeye Yém Verecek, Fil İki Oldu,Vérgi Vérilib, Dogguzyüzdohsandogguz da Olsa Almaram" gibi (59) Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda yer alan Nasrettin Hoca fıkraları ile "Çobanla Molla" adlı güldürücü öykü (garavelli) (60) hemen hemen oldukları gibi, "Önce Konuşan Eşeğe Yem Verecek, Fil İki Oldu veya Timur'un Filleri ile Nasrettin Hoca, Zehirli Baklava, Dokuzyüz doksandokuz Altın Olsa Almam ve Yüzü Ak Çıkan Çoban" adlarıyla, Türkiye Halk Edebiyatı'nda da yer alırlar.

A.H.E.

YAPALAĞ GÜŞÜ

Kéçmiş zamanlarda, bir ğardaş ve bir bacı var idi. Zalım ögey anaları bu uşāğları çoh incidirdi. Günlerin bir günü ögey ana onlara dédi:

- Öküzü aparın, meşede otarın. Eger itirip eleseniz, ikinizin de başını dibek daşının altına goyub ezeceyem.

Uşāğlar öküzü, meşede otarmağa apardılar. Ahşam ğayıtmağ isteyende öküzü itirdiler. Bacı meşede ğaldı. Oğlan ağlaya ağlaya eve gelib ehvalatı ögey anasına söyledi. Ögey ana onu çohlu döyüb dedi:

- Gedin öküzü tapın getirin. Eger tapıb getirmeseniz, ikinizin de gözünü çihardacağam.

Oğlan geri ğayıtdı, ehvalatı bacısına dedi. Onlar öküzü çoh ahtardılar, tapmadılar. Gorhularından geri de ğayıtmadılar ve göye üz tutub yalvardılar ki, ğuş olsunlar. Onlar her ikisi Yapalağ Güşu oldular. Biri "tapdın", o biri de "yoh", deye öküzü indi de ahtarırılar. (61)

T.H.E.

PEPUG KUŞU

Bir kızla bir erkek kardeş varmış. Üvey anaları bu çocuklara hiç iyi davranmaz, horlar, döver, sövermiş. En ağır işleri onlara yaptırılmış. Üvey ana bir bahar günü, çocukları kenger toplamaya göndermiş.

Daha büyük olan kız, kengerleri bıçakla kestikten sonra, erkek kardeşine vermiş, o da bunları sırtındaki torbaya atarmış. Akşam olup dönme zamanı gelince, kız erkek kardeşine "Göster bakalım kengerlerimizi" demiş. Oğlan torbayı açınca bakmışlar ki, içinde bir tane bile kenger yok. Oğlan şaşırılmış, kız da "Sen hepsini yedin değil mi, şimdi üvey anamıza ne diyeceğiz" diye bağırmış. Oğlan her ne kadar yemediğini söylemişse de kız inanmamış. Bunun üzerine oğlan da "Madem inanmıyorsun, aç da karnıma bak" demiş. Kız elindeki bıçakla, kardeşinin karnını yarıp bakmış.

Gerçekten de kengerler yokmuş. Bunun üzerine dönüp torbaya bakmış. Meğer torbanın altı delikmiş.

Kardeşinin öldüğünü gören kız ağlayıp sızlayarak, ellerini havaya kaldırmış ve Allah'tan kendisini kuş yapmasını dilemiş. Dileği kabul edilmiş ve bir kuş olup dağ-bayır gezmeye başlamış. O günden beri de her yerde öterek, kardeşini kendisinin öldürdüğünü, şu sözlerle dile getirirmiş:

"Keko, keko,
Kim öldürdü,
Kim yıkadı?
Ben öldürdüm,
Ben yıkadım" (62)

Bu efsane ayrıca "GIDI-GIDI KUŞU" adıyla Malatya-Darende'de anlatılır. (63) Yine ülkemizde kuş olma motifinin işlendiği böyle pekçok efsane vardır.

Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda yer alan "Turac" efsanesi (64), bizde Hakkari dolaylarından "Turaç Kız" masalı (65) olarak, "Ovçu Pirim" efsanesi (66), Rize dolaylarından "Avcı Pirin" masalı (67) olarak, "Ahsadin Baba" efsanesi (68), Diyarbakır çevresinden "Diyar-ı Bıkr" efsanesi (69) adıyla, "Ağrıdağ" efsanesi (70), "Ağrı Dağının Mağaraları" adıyla Van-Başkale' den masal (71) olarak "Eshab-ı Kehf" efsanesi (74) "Nemrut ve Sivrisinek " adıyla Urfa'dan (75) ve "Eshab-ı Kehf Mağarası" adıyla Diyarbakır'dan (76) efsane olarak, "Amuduh Piri" efsanesi (77), Diyarbakır yöresinden "Amidih Piri" adıyla masal (78) olarak derlenmiştir.

9- İNANÇLAR (E'tigadlar)

a- Ekmek Konusundaki İnançlar

A.H.E.

Çörek emek mehsuludur. Onu yere atmağ günahdır. Eger çörek elinden yere düşse, öpüb gözünün üstüne goymalısın.

Tendirde ilk bişen çöreyi yésen arvadın öler. Uşağın dişi çıhmağa başlayanda hedik bişirerler. Düyünü yere ve ayag altına tökmek günahdır. (79)

T.H.E.

Ekmek kutsaldır, yere atmak günahdır. Yerde bulunan ekmek, önce öpölüp başa konur, sonra da temiz bir yere kaldırılır. Tandırda ilk pişen ekmeği yiyen erkeğin karısı ölür. Ekmek kırıntısı ayak altına dökülmez. İlk dişi çıkan çocuğa bulgur pişirilir ve kadınlar toplanıp eğlenirler. Buna "Diş Bulguru" eğlencesi adı verilir. (80)

b- Doğum Konusundaki İnançlar

A.H.E.

Gelinin uşağa galmasını, şor méyhoş şeyler arzulamasından bilerler. (Yerikleme). Gelin hamile vahtı dovşan eti yése, guya doğacağı uşağın ağzı mırıg olar. (81)

Zahı arvadın yanında yémek yéyib ona vérmesen, o umsunar ve bunun neticesinde döş ağrısı hesteliyine tutular. (82)

T.H.E

Hamile kalan kadın, ekşi şeyler yémek ister. Buna "aşerme" veya "yerikleme" denir. Hamile kadın, tavşan eti yerse doğuracağı çocuğun ağzı da tavşan dudağı gibi olur. Dalgınlıkla salça veya reçeli yüzüne veya herhangi bir yerine sürerse, çocuğun da orasında bir leke olur. Yeni doğum yapmış kadının yanında birşey yer de ona vermezsen, canı çeker, göğüsleri şişer sütü kaçar, buna "umsunmak" veya "umsuruk olmak" denir. (83)

A.H.E.

Egideye göre, hal (al karısı) teze uşağı olan arvadın iç alatını çıkarıb aparmağa, suya çekib yémeye çalışır. Ona göre zahı arvadı, haldan mühafize etmeye çalışırlar.

Keçmiş insanların e'tigadlarına göre cin, hal göze görünmez bir varlıdır. Bunların yaşayışı guya insanların yaşayışı kimidir. Meskenleri gorhulu ve harabalıg yerlerdir. Cinlerin aileleri, oğul gızları, evleri, padşahları da olar. (84)

T.H.E.

Cin gibi göze görünmeyen varlıklar, bizim halk inanışlarımızda da büyük bir yer tutar ve efsanelerimize, masallarımıza konu olurlar. Örneğin, Diyarbakır-Çınar-Aktepe Köyü'nden derlenmiş "Şeyh Abdurrahman" efsanesinde bu motif şöyle yer alır:

Şeyh Abdurrahman bir gece evinde karısı ve çocuklarıyla oturuyormuş. Pencerenin altından garip sesler gelmeye başlamış. Kadın ve çocuklar birşey görüp, anlayamamışlar. Şeyh, bir süre bu sesleri dikkatle dinledikten sonra "Tamam geliyorum" demiş ve giyinip dışarıya çıkmış, hızlı hızlı yürümeye başlamış. Arkasından gelmek isteyen oğlunu da geri çevirmiş.

Meğer Şeyh Abdurrahman cinlerden bir kadınla evliymiş ve ondan da çocukları varmış. Cinlerin arasında çıkan bir kavgada, bu çocuklarından birisi yaralanmış. Diğerleri de gelip babalarına haber vermişler. Şeyh çocuğunun yaralarını sarıp geri dönmüş. Döndüğünde elleri kanlıymış. (85).

Yine bu motif, Diyarbakır-Eğil'den derlenmiş "Kilise Mağarası Cinleri" efsanesinde de şöyle yer alır:

Çarıkören Mahallesi'ndeki eski kilisenin bahçesinde bir mağara vardır. İçişe geçmiş iki mağaradan oluşan bu mağara, tüm cinlerin toplandıkları yermiş. Cinlerin padişahı dipteki mağarada oturmuş. Saralıları ve ruh hastalarını getirip, iyileşmeleri için bu mağarada yatırılmış. Bir gece burada yatan bir hasta, cinlerle padişahlarının tartıştıklarını ve bu tartışma sırasında da bir tüfeğin patlatıldığını söylemiş. O civardaki evlerde oturanlar da bu tüfek sesini duyduklarını söyleyerek, bu hastanın anlattıklarını doğrulamışlar. (86)

A.H.E.

Arvadlar cinden ve haldan görünmeğ için, üstlerine iyne sancılar. Guya cin ve hal iyneden gorphur.

Hal gelmesin deye bir şüşenin içine soğan salıb, ağzı açığ gayçı ile birlikde, gapının ağzında goyarlar.

Be'zi rayonlarda, gelinin yanına hencer ve iri bıçağ, dehre, balta goyar, paltarına iyne sancılar. Başının altına bir parça çörek, yanına bir az ot ve Gur'an goyarlar.

.....

Gelin bir hefte yorgan döşekden durmaz, gırh gün zahı sayılar.

Gelinin yeddisini, gırhını tökerler.

Zahı arvadın yanına gara pişik, hemzadlı arvad goymazlar. Be'zi yerlerde teze doğmuş arvadın yatağının etrafına sicim dolayar, uclarına biz sancarlar. (87)

T.H.E.

Bu inançlar bizim efsanelerimize şöyle konu olmuşlardır:

Doğum yapmış bir kadını yalnız bırakmışlar. "Bizden İyiler" (cinler) gelip ciğerini çekmiş. Kadın korkudan konuşamamış. Hareketleriyle uzun boylu, uzun saçlı, korkunç bir kadının gelip, ciğerlerini aldığı anlatmış ve ölmüş.

Lohusa kadın yedi gün yalnız bırakılmaz. Yatağının başına iğne, Kur'an, demir konur. (88)

Doğum yapan kadının yatağının başına, bir şişe dizilmiş kırk soğan konur.

Kadın her sabah, bu soğanlardan birisini ısırarak sokağa atar. Bu işlem kırk gün sürer. Eğer böyle yapılmazsa, al karısı gelip lohusanın ciğerini çeker ve bebeği de morartıp öldürürmüş. (89)

Yeni doğum yapmış kadın ve bebeği, yedi gün yalnız bırakılmazlar. Yatağın etrafı kıl bir iple çevrilir. Bebek de yüzüstü kapatılmış bir kalburun üstüne yatırılır. Lohusanın içtiği suya bir iğne atılır. Bebeğin ve annenin yakasına çengelli iğne takılır. Kadın tuvalete giderken, elinde demir maşa veya şiş bulundurur. (90)

A.H.E.

Çile nahoşluğuna mübtela olan uşağı gurtarmağ üçün, aşığıdakılar edilir:

Çileli uşağı çerşenbe günü anası gebristanlığa aparar. Bir uçug gebre atib deyer:

- Men çileli uşağı neyliyerem, verdim sene.

Uşag bir geder ağılayandan sonra, ana uşağını gebirden götürer. (91)

T. H.E.

Bu motif bizim bir efsanemizde şöyle işlenir:

Şeyh Hasan Türbesi, cuma akşamları ziyaret edilir.Mum dikilir. Ayrıca çocukları yaşamayanlar da hasta çocuklarını, perşembe günleri ikindi selası okunurken, bu türbenin penceresinden üç defa dışarıdan içeriye, içerden dışarıya geçirerek, "Yarabbi bunu ya içeri, ya dışarı" derler. (Ya ölsün ya iyileşsin). Adak adarlar kurban keserler. (92)

A.H.E.

Atlar be'zen gece tövlede berk terleyer, guyuğları düyüler. Guya onları gece cin ve hallar minib istedikleri yerlere gedirler. Bunun ğabağını almag üçün, atın beline gır (katran) sürtmeli veya çuluna iyne sancmalıdır. (93)

T.H.E.

Bu motif bir efsanemize şöyle konu olmuştur:

Hacı Yusuf Efendi'nin cins bir atı varmış. Her sabah bu atın, son derece bitkin bir halde olduğunu görmüş. Geceleri ona birisinin binip koşturduğunu anlamış. Bir akşam atın sırtını, çok yapışkan olan kara sakızla sıvamış. O gece de gelen Kepoz (cin) atın sırtına yapıştığı için kaçamamış ve ertesi sabah yakalanmış. Bu,kocaman memelerini omuzlarına atmış, uzun dağınık saçlı ve iri-yarı bir kadın kılığındaymış. Hacı Yusuf Efendi hemen ona bir iğne batırarak ve saçından da bir parça kesip saklayarak, onu kölesi yapmış.

.....

"Rus Halkı arasındaki inanışa göre, her evin bir cini vardır. Bu cinler geceleri ahırlara girerek, atların yeleleriyle kuyruklarını dolaştırırlarmış." (Dostoyevski, Ölü Bir Evden Anılar, Cem Yayınevi, Çeviren: Nihal Yalaza Taluy, s. 305) (94)

A.H.E.

Hallar be'zi arvadları çağırıp evden bayıra çıhardarlar. Onlar çağıranda getmemelidir. (95)

T.H.E.

Bu motifin yer aldığı bir efsanemiz:

Şubat ayı uğursuz bir aymış. Bu ayda uyuyan insanların üstüne Kepoz (cin) büyük bir ağırlıkla çökerek, nefeslerini kesermiş. Ayrıca geceleri, Şubat Karısı (cin) gelerek insanları çağırıp, uzaklara götürür ve sonra da ya bir uçuruna ya da bir akarsuya atarak öldürürmüş.

Hafız Ali bir akşam arkadaşlarıyla, ertesi sabah şehire gitmek üzere sözleşip yatmış. Bunu duyan Şubat, onun arkadaşı kılığına girerek, gece yarısı gelip, Hafız Ali'yi çağırılmış. Yolda çok hızlı yürüyen ve kendisiyle hiç konuşmayan arkadaşından şüphelenen Hafız Ali, onun ayaklarına bakınca, topuklarının önde, ayak parmaklarının arka arkaya olduğunu görüp, cin olduğunu anlamış. Hemen salavat getirmiş. Cin bir anda ortadan kaybolmuş. Hafız Ali de büyük bir korku içinde, evine dönmüş.

Şubat ayında, kimse kimseyle bir yere gitmek için sözleşmezmiş ve geceleri yalnız sokağa çıkmamaya ve yalnız uyumamaya dikkat ederlermiş. (96)

A.H.E.

Guya tutulan hala un versen, hemir yoğursa, o hemirden bişirilen çörek giyamete kimi gurtarmaz. Hemirin dalını kesmek üçün, ondan bir az kesib ite atmalıdır. (97)

T.H.E.

Bu motifin yer aldığı bir efsanemiz de şöyledir:

Bir kadın düğüne gitmiş, işleri yapması için de kızını evde bırakmış. Kız hamur yoğurmaya başlayınca, yanına kadın kılığında bir pirelik (cin) gelip oturmuş. Hiç konuşmuyor, leğendeki hamura bakıyormuş. Hamur kabardıkça kabarmış, sonunda da leğenden taşmaya başlamış. Kız pireliği bir kaç kere kovduysa da onu yanından uzaklaştıramamış. Çaresiz kalınca düğün evine gidip, olanları annesine anlatmış. Annesi, "Hamuru küçük parçalar halinde bölerek leğene at, atarken de senin başını koparıp, leğene atıyorum de" demiş. Kız eve dönüp, annesinin dediğini yapınca, pirelik kaybolup gitmiş. (98)

A.H.E.

Ölen adam çoh can vererse, "gözlemesi var" deyerler. Onun gözünü kesmek, ezabına son goymağ üçün, eline torpağ veya daş vererler. Üstüne gara parça çekib, döşüne güzgülü goyarlar. Can ağzından çıhanda yahın gohumlarından biri ölünün göz gapaglarını sığayar, çenesini bağlayar.

Yas sahibi, ölünün üçünde bir de yeddisinde halva bişirib paylarlar.

.....

Be'zi rayonlarda, hüsusile Şekide yas sahibi, ölen adamının ellikinci gününde de ehsan vererler. Guya bu günde meyitin mefsilleri birbirinden ayrılır. Meyit gebirde eziyyet çekir. Bu günde Gur'an ohudub ehsan vererler ki, ölü çoh eziyyet çekmesin (99)

T.H.E.

Ölen insanın can çekişmesi uzun sürerse, gurbette olan bir yakınını beklediğine inanılır ve o yakınının bir giysisi eline verilir veya üstüne örtülür. Öldükten sonra, gözleri kapatılıp, çenesi bağlanır.

Ölünün yedisinde helva dağıtılır, ellikisinde de mevlit okutulur. Çünkü ölümün ellikinci günü, mezarda vücudun dağıldığına inanılır ve fazla acı çekmesi böylece önlenmek istenir. (100)

A.H.E.

Meyit evde galarsa yanında çırağ, şam yandırarlar.

Meyit üzerinde ağı demek meşhur adetlerdendir. Hetta "ölünün yaraşığı ağıdır" deyerler. Arvadlar içerisinde mahir ağıçılar (ağıbaşılar) vardır. Ağıçılar yüksek sese, ağı demek ve düzmek bacarığına malik olur. Galan arvadlar da ağıçıya ses vererler. Ağılar ölen adamın karakterine göre düzeler. Rayonların çoğunda arvadlar ölü üzerinde şahsey tepib dizlerine vurur ve mersiye deyerler. Guba tereflerde mersiye, ağıçı arvadlar özleri yaradarlar. (101)

T.H.E.

Ölünün bir gece evde yatması gerekiyorsa, sabaha kadar başında ışık yakılır ve yakınları tarafından dualar okunarak beklenir.

Günümüzde de hala bazı köylerimizde, ağıt yakan ağıtçı kadınlar vardır. Bunlar ölen insanın sosyal konumuna ve kişisel özelliklerine göre ağıtlar yakarak, yüksek sesle ve bir makamla okurlar. Ölünün yakınları da yine yüksek sesle ağlayarak, bu ağıtçıya katılırlar.

Örneğin, Konya-Ereğli-Ayrancı'da ölen MAHMUT AĞA'ya -Mahmut HELİMOĞLU'na Ayrancı'nın Ağızboğaz Köyü'nden, Güssün BÜYÜKSÜTÇÜ'nün yaktığı ağıdın bir bölümü şöyledir:

Atlıyı attan indiren,
Mazlumu tahta bindiren,
Ahı acıyı dindiren,
HELİMOĞLU'm yatar şimdi.

Köylüsünün danışığı,
Köyünün bir yakışığı,
Bacımın gönül ışığı,
HELİMOĞLU'm yatar şimdi.

Ala şahini uçuran,
Hep yiğitleri şaşırان,
Yolunu dağdan aşırان,
HELİMOĞLU'm yatar şimdi.

Tarlaları ıssız kaldı,
Ekinleri susuz kaldı,
Azrail onu da aldı,
HELİMOĞLU'm yatar şimdi. (102)

d- GÜNLÜK YAŞAMLA İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

1- Başmağı, ayagğabını çıharanda, birbirinin üstüne ve üzü göyly goysan sahibine ziyan tohunar.

2- Ğaba göyulmuş höreyin hamısını tertemiz ve plovun altını (gazan dibini) yesen, arvadın göyçek olar.

3- Eğer ğulağın cingildese, uzağ yerde olan ğohumların adını çekir. Bu cingilti kimin adında ğurtarsa o, seni yad edir.

4- Bed-nezerin gözünü efsundan salmağ üçün ya yanını gaşmalı, ya ocağa duz atmalı, ya da üstünde üzerlik , dağdağan ağacı, göz muncuğu gezdirmelidir.

5- Elinin içi gaşinsa sene pul gelecek.

6- Duz ve çerşenbe günü nes olduğundan o günlerde sefere çıhmazlar, toy etmezler.

7- Sağ gözün oynaması heyirdir, sol gözün oynaması şer.

8- Yuhuda et görsen kefsizlik olar. Diş düşmek, ayagğabı geymek neslik elametidir.

9- Aileni bed-nezerden ğorumağ üçün evden üzerlik asarlar. Gelinlere ve geşeng uşağlara göz deymesin deye, balaca torba içerisine üzerlik tohumundan yığıb, onların papağlarına veya paltarlarına tikerler.

10- Göz deyen veya ğorhan nahoşları evin ortasında eyleşdirer, üzerliyi yandırıp tüstüsünü onun üzerine vererler.

11- Pis yuhu görsen, başğasına danışmadan suya danışsan efsundan düşer.

12- Uşağın yüyürüyünü boş yellesen uşag öler. (103)

T.H.E.

1- Ayaktan çıkarılan ayakkabıyı üstüste veya yüzüstü çevirip koymak, uğursuzluk getirir.

2- Tencere dibini kazıyıp yiyenin karısı güzel olur.

3- Uzaktaki dostlar anınca kulak çınlar. Çınlama başlayınca dostların, yakınların adları sayılmaya başlanır. Çınlama hangi isimde son buluyorsa, o anıyor demektir.

4- Kötü bakışların, kem gözlerin nazarı değmesin diye, üzerlik

ve göz boncuğu takılır.

5- Avucu kaşınana para gelir, ayağı kaşınan yola gider.

6- Salı günü işe başlanmaz, sallanır kalır.

7- Sağ gözün seyirmesi hayra, sol gözün seyirmesi şere yorulur.

8- Rüyada et görmek, ayakkabı giymek, saçının kesildiğini, dişinin düştüğünü görmek hayra yorulmaz.

9- Evi uğursuzluktan korumak için, duvara üzerlikten yapılmış süsler asarlar. Çocukları nazardan korumak için de ceketlerinin içine, omuzlarına veya şapkalarına üzerlik torbacıkları takarlar.

10- Nazar değen insanlara üzerlik tütsüsü yaparlar ve dua okuyup yüzüne üfürürler. Gerçekten nazar değmişse, yüzüne üflenene ve tütsülenene kişi esnemeye başlar.

11- Görülen kötü rüyayı kimseye anlatmadan bir suya anlatırsan, uğursuzluğu önlenir.

12- Çocuğun salıncağını boşken sallarsan çocuk ölür.

13- Çok ağlayan çocuğun ağzına, dört yol ortasında, eski kelimle (ayakkabı) vurulur. (104)

e- BİTKİLERLE İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

1- Dağdağan, ceviz, çınar, encir ağaçları kutsaldır.

2- Guya narın deneleri içerisinde biri mügeddesdir. Onu yeyen cennete gider. O dene, çalışır ki yere düşsün.

3-Bostanda barın bol olması ve göz deymemesi için, ağacın başına guru heyvan kellesi vururlar.

4- Üzerlik mügeddes bitki hesab edilir. Üstünde üzerlik gezdirene göz deymez.

5- Süpürge ve ulğun ağacı ile her kesi vursan şere düşer. (105)

T.H.E.

1- Dağdağan, ceviz, incir, çınar, meşe ağaçları kutsaldır. Bu kutsallık motifleri, bazı efsanelerimizde şöyle yer alırlar: "Şeyh

Bilal'in mezarının etrafında, kendiliğinden meşe ağaçları yetişmiş. Bu ağaçlara dokunanlar, bir tek dalını bile koparanlar, türlü felaketlere uğurlarmış. Bu ağaçlara kimse dokunmaz. (106)

"..... Bu şeyhin türbesine çocuğu olmayan kadınlar gelirler. Çocuklarının olması için,türbenin yanındaki yabani incir ağacından üç incir kopararak yerler, dilek diler, adak adarlar". (107).

2- Narın taneleri içinden birisi uğurludur. Onu yiyenin dileği gerçekleşir. O tane yenmemek için, hemen yere düşmek ister. Ayrıca yeni yıla girilirken nar yenirse, yeni yıl insana uğur ve bolluk getirir.

3- Tarladaki bostanın bol olması ve nazar değmemesi için, bir sırıgın tepesine kuru hayvan kellesi takılır.

4- Üzerlik bitkisi kutsal sayılır. İnsanları nazardan korur.

5- Birisine süpürgeyle vurmak, uğursuzluk getirir. Masallardaki cadılar da hep süpürgeye binip, kötülük yapacakları yerlere uçarak giderler. (108)

f- HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

1- Göyerçin, hüthüt, maral (geyik), keklik, turac, dovşan müsbet, canavar, bayguş, garga menfi, tülkü hiylegerdir.

2- Heyvanı satanda heyir dua vererler. Satılan atın cilovunu ve nohtasını sahlarlar, sahlamasan ev atsız galar, deyerler.

3- Guya İbrahim Peygamberi kaferler oda atırlar. Bu zaman kertenkele odu üfürüb közerdir. Gatrır da odun daşıyıp ocağı galayır. Onun üçün gatrır hemişe nesilsizdir. Kertenkeleni ise gören kimi öldürmek lazımdır.

4- Sağsağan heyir heber, garga ise bed heber getirendir.

5- Deyilene göre, her evin bir ilanı vardır. Ev ilanı ev adamlarını vurmaz. O eve bereket getirir.

6- Heyvan itib örüşde gıalan zaman sahibi çoh na-rahat olur çünki, onun gurd kimi düşmeni vardır. Heyvanın üstüne düşerse, yeyecekdir. Kendde Gur'an ohuyan adam olsa, heyvanı iten onun yanına gedib "gurdağzı" bağladar. Gurdun ağzını bağlamağ üçün, Gur'andan "velşems" suresini bıçağa ohuyub üfürer ve bıçağın

ağzını örterler. Guya bıçağın ağzı ne geder ki açılmayıb gurdun ağzı bağlıdır. Heyvan iten ve çölde gıalan zaman gurdun ağzını bağlamağ için, ere getmemiş yetkin bir gızın yanına gelirler. Gız saçını eline alar ve bir tel ayırıp deyer:

-Gurdun ağzını bağlayıram, filankesin heyvanını gurd yemesin. Sonra gız saçından ayırdığı tükü düyer, heyvan tapılandan sonra düyümü açar ki, gurdun ağzı açılsın. Buna da "gurdağzı bağlamağ" deyerdiler.

7- Efsaneye göre guya Hezret İsa kende gedir. Camaat ona şiçandan şikayet edir. İsa el desmalını yere tullayır. Desmal pişik olur, şiçanları yeyir.

8- Heyvana göz deymemek için buynuzundan üzerlik asarlar.

9- İt ulayarsa, uladığı yerden ölü çıkar. Ulayan iti öldürmek veya azdırmağ lazımdır.

10- Bayguş hansı evin veya kendin yanında ulasa, ora haraba galar.

11- Ğurbağanı götürsen eline ziyil çıkar.

12- Ğuru heyvan kellesini haradan assan, oraya göz deymez.

(109)

T.H.E.

1- Güvercin , hüthüt, geyik, keklik, turaç, tavşan uğurlu hayvanlar olarak kabul edilirler ve avlanmaları günah sayılır. Geyiğin kutsallığı bazı efsanelerimize ve türkülerimize de konu olmuştur. Örneğin: "Şeyh Bilal müslümanlığı yaymak için, Bağdat'tan Lice'ye gelmiş, Yeşilburç Köyü'ne yerleşerek, bir meşe ağacının kovuğunda yaşamaya başlamış. Yabani geyikler kendiliklerinden her akşam onun yanında toplanır, sütlerini sağdırır, sabahları da dağılıp giderlermiş. Şeyh Bilal bu geyiklerle konuşmuş. (110)

.....

"Siyabend rahatladı. Xece, o erkek geyik nereye gitse de kurtulamaz elimden. Onun yüreğini sofrana getireceğim, dedi. Sonra giyindi. Kalkanını, gümüş okunu ve yayını aldı, düştü yola. Pınar başlarını, otlakları birbir aradı. Bir düzlükte gördü geyikleri. Oniki dal boynuzlu erkek geyik, dişi geyiğin çevresinde dört

dolanıyor, öteki geyikleri yaklaştırmıyordu ona. Ama yaman avcısından, başına gelecek beladan habersizdi.

Siyabend yavaşça yaklaştırmaya devam etti avına. Gümüş yayına gümüş okunu taktı. Yayını var gücüyle gerdi. Ok nice rüzgarlardan daha hız almış gibi süzüldü, geyiğin sağ yanından girip, sol yanından çıktı. Geyik sarsıldı yere düştü, acısını meledi. Dişi geyik, gözleri yaralı sevdiğinde, acılar içinde boyun salladı, dağın doruğuna doğru seğırtti.

.....

Siyabend hançerini çekti, geyiğin başını bedeninden ayırmak için. Hançeri geyiğin boynuna vurdu. Bir ayağıyla boynuzlarına basıyordu geyiğin. Can çekişen geyik çırpındı, kendini öyle bir savurdu ki, hızıyla Siyabend'i Süphan'dan aşağı, uçuruma yuvarladı. Siyabend, sarp kayalardan fıskırmış bir yaban kirazının dalına çarptı. Dal sırtından girip, göğsünden çıktı. Siyabend dala öylece takılı kaldı. Ey felek nice hainsin bugün bana, dedi inleyip.

.....

Xece'de kendini uçuruma atıp can verdi.

Her yıl iki kızıl gül açar onların mezarlarının başında. Birbirine erişmek isterler. Aralarında daldal bir karaçalı azar da büyür. Komaz ki birbirlerine erişsin kızıl güller. Geyiğin oniki dal boynuzudur belki derler." (111)

Geyik avlamanın, avlanan avcıya uğursuzluk getirdiğini konu alan bir halk türkümüz de şöyledir:

GEYİK AVI TÜRKÜSÜ

Sabahtan da kalktım geyik avına,

Geyik çekti bizi kendi dağına.

Tövbeler tövbesi geyik avına.

Siz gidin avcılar kaldım kayada.

Geyik diye kovducağım kurt oldu,

Anam(a) babam(a) büyük dert oldu,

Kayadan düştüm de ağzım murt oldu,

Siz gidin avcılar kaldım kayada.

.....

Güzel anam karşınızdan gelirse,
Top top eder zülüflerin yolarsa,
N'ettiniz avcılar oğlumu derse,
Ulu kervanlara kattık den varın.

Elim tutmaz çakmağımı çakamam,
Dizim tutmaz sarp kayaya çıkamam,
Çıkıp çıkıp yar yoluna bakamam,
Siz gidin avcılar kaldım kayada.
..... (112)

Turaç ve Hüthüt kuşları da efsane ve masallarımıza göre, üvey anne elinde eziyet çektiği için, tanrıya yalvarıp kuş olan, küçük, masum, yoksul kız çocuklarıdır. (113)

Baykuş, kurt, karga zarar verdikleri için uğursuz sayılırlar. Tilki de tüm masallarımıza kurnazlığıyla konu olmuştur.

2- At satıldığı zaman,onun yularını saklarlar. Böylece, en kısa zamanda o evin yeni bir atı olacak demektir.

3- Efsanelerimize göre İbrahim Peygamber ateşe atıldığında, kertenkele ateşi nefesiyle körüklemiş, katır da odun taşımıştır. Bu nedenle katırın yavrusu olmaz, kertenkele de uğursuz sayılır. Çoğu zaman da öldürülür.

4- Saksağan bir eve gelip öterse hayırlı haber, karga öterse kötü haber var demektir. Saksağan ötmeye başlayınca, bir soğanı ikiye bölüp ona atarlar ve "Hoş geldin, hayırlı haberler getirdin" derler. Kargayı da "Belan başına, pis uğursuz" diye kovalarlar. (114)

5- Eskiden bazı evlerin yılanları olurmuş ve o evlere uğur getirmiş. Bu uğurlu yılan motifi efsanelerimize de konu olmuştur. Şöyle ki:

Eski Diyarbakır evlerinin kilerlerinde, yılanlar olurmuş. Kimse bunları öldürmezmiş. Onlar da insanlara zarar vermeden rahatça yaşarlarmış. Bazı yılanlar da yaşadıkları evin güzel gözlü hanımlarına aşık olurlarmış. Ortalıkta kimse yokken gelip, hanımın karşısına oturarak, hiç kıpırdamadan onun gözlerine bakarlarmış.

Bazan da hanım uyurken gidip, göğsüne sokulup yatarlarmış. (115)

Bu konudaki bir başka efsanemiz de şöyle:

Eski Diyarbakır evlerinden birinin kilerinde yaşayan bir yılan, evin genç ve güzel hanımına aşık olmuş. Evin içinde hanım nereye gitse, hep arkasından gelirmiş. Kadın korkar kaçarmış. Komşuları "Korkma bu yılan sana aşık, ayrıca yılanlar sözden anlarlar, sen ondan birşey iste, o sana getirir" demişler. Kadın da yılanı, "Eğer beni seviyorsan, bana bir armağan getir ki, sevdiğini anlayayım" demiş. Bunu duyan yılan hemen gitmiş ama, bir daha görünmemiş. Yılanı ne olduğunu merak etmeye başlamışlar. Aradan uzun bir süre geçmiş. Bir gün kadın kilerden kalbur alırken, tavandaki direklerin arasında, birşeyin parladığını görmüş. Uzanıp bakmış. Bu elmastan bir taşmış. Ölü bir yılanın ağzında duruyormuş. Meğer yılan, kadına armağan olarak bu tacı getirirken, tacın elmas iğnesi damağına batmış ve orada ölüp kalmış. (116)

6- Koyun, inek gibi bir hayvan kaybolduğu, akşam eve dönmediği zaman, onu dağda kurtlar parçalamasın diye "Kurtağızı bağlatılır". Köylerde kurtağızı bağlayan kimseler vardır. Onlar Kur'andan bazı sureler okuyup, bir bıçağın ağzına üfürürler ve bıçağın ağzını kapatırlar. Böylece kurdun ağzı da kapanmış olur ve kaybolan hayvanı yiyemez. Bıçağın ağzı açılmadan, kurdun ağzı da açılmaz. Ayrıca, henüz buluşa ermemiş kız çocuklarına da kurtağızı bağlatırlar. Kız ya bir ipi düğümler ya da saçından bir parçayı düğümler ve "Kurdun ağzını bağlıyorum. Ali Ağa'nın (Kimin hayvanı kaybolmuşsa onun adını söyler) ineğini yiyemesin" der. Hayvan bulununca bu düğüm de çözülür.

7- Efsanelerimize göre kedi, namaz kılan peygamberin seccadesinin, secdeye varacağı yerine çöreklenmiş olan yılanı, oradan alıp atmıştır. Peygamber selam verince kedinin sırtını sıvazlar ve onu kutsar. Bu nedenle kediler dokuz canlıdır ve nereden düşerlerse düşsünler, dört ayak üstüne düşerler.

8- Hayvanlara, özellikle de ineklere, koyunlara, atlara nazar değmemesi için, boynuzlarına ve boyunlarına mavi göz boncuğu ve üzerlik takılır.

9- Bir evin köpeği nedensiz ve vakitsiz ulursa, o evden ölü çıkar. Uluyan köpeği, evden uzaklaştırmak gerekir.

10- Bir evin damına baykuş konup öterse, o ev yıkılacak veya acılı bir olay yaşayacak demektir.

11- Kurbağaya dokunulursa elde siğil çıkar.

12- Kuru hayvan kellesi, özellikle de at ve inek kellesi asılan yerlere nazar değmez. Ayrıca nazara karşı, içi boşaltılıp kurutulmuş kaplumbağa kabuğu da asılır. (117)

g- AVLA İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

- 1- Ov sene baharsa onu vurma.
- 2- Yaralı ovu vurmağ olmaz.
- 3- Balalı ve boğaz ovu vurmazlar.
- 4- Ovun başını kesmesen de eti halaldır. (118)

T.H.E.

- 1- Avcının gözüne bakan av vurulmaz.
- 2- Yaralı hayvan vurulmaz.
- 3- Yavrulu hayvan vurulmaz.
- 4- Avın başı kesilmezse mundar olmaz. (119)

h-ATEŞ-OCAK ve SU ile İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

1- Od gedinde mügeddes hesab edilmiştir. Bunu tesdiğ eden, bir sıra eğide ve inamlar vardır. Odun üstüne su tökmezler. Oda and içerler. Örneğin: "Ocağın sönsün, kör ocağ galasın, ocağın batsın, od-ocağ görmeyesice, oğul ocağı şenlendirir, gız küllendirir."

2-Piri ocağ hesab ederler. Pire, imamzadaya gedene, "Ocağa gedib" deyerler.

3- Gece vahtı evden başğa yere od vermezler. Guya dar vahtı evden başğa yere od verilse ev ziyanlıg çeker.

4- Ere verilen gızı ve sefere geden adamı, ocağın başına dolandırarlar.

5- Sefere gedenin dalınca su atarlar. Su aydınlıdır. "Aydan arı

T.H.E.

1- Ateş ve ocak kutsal sayılır. Yanan ocağın üstüne su dökülmez. Kendi kendisine sönmesi beklenir. Ocakla ilgili dualar ve bed-dualar vardır. Örneğin: Ocağın şenlensin, ocağının dumanı doğru çıksın, ocağın sönsün, kör ocak kalasın, ocağına incir dikilsin, ocağın batsın, od-ocak görmeyesice, ocağı kör olasıca.

2- Bazı hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimselere "Ocak" adı verilir. O ailenin diğer bireyleri de ocaktan sayılıp, kutsal kabul edilir. Baba oğula veya bir yakınına "el vermek" yoluyla, aile kutsallığını sürdürür.

3- Akşam dar vakit bir başka eve ateş verilmez, verilmesi uğursuzluk sayılır.

4- Gelin olan kızı ve askere giden oğlu, evden çıkmadan önce ocağın etrafında dolandırılırlar.

5- Yolcunun arkasından su dökerler. İyi dilekte bulunmak için, "Su gibi aziz ol" derler. Ayrıca su verene, "Su verenlerin çok olsun", "Ölmüşlerinin canına değsin" diye dua ederler. (121)

1- GÖKYÜZÜ OLAYLARIYLA İLGİLİ İNANÇLAR

A.H.E.

1- Göydeki ulduzların sayı, yer küresinde yaşayan insanların sayı geçerdir. Her adamın bir ulduzu vardır. Adam ölende onun ulduzu da batır ki, buna ulduz ahması, ya uçması deyilir. İnsan anadan olan günü, onun ulduzu da göyde doğulur.

2- Ülker ulduzu guya bir güzel kız imiş. Süleyman Peygamber ona aşig olur ve zorla heremhanasına aparmağ isteyir. Ülker, Süleyman Peygamber'e getmek istemir. Bir uzağ yere çekilib dua edir, onun duası gebul olunur. Gız ulduz olub göye çekilir. (122)

T.H.E.

1- Gökteki yıldızların sayısı, yeryüzünde yaşayan insanların sayısı kadardır. İnsan doğduğu gün, gökyüzünde onun yıldızı da

doğar. İnsan öldüğü anda, gökteki yıldızı da akıp yok olur. Buna "Yıldız kayması" denir. Geceleri kaydığını gördüğümüz her yıldız, bir insanın öldüğüne işarettir. (123)

2- Yıldızların şekil değiştirip, güzel bir kız veya kızların şekil değiştirip yıldız olmasını işleyen motifler, bizim efsanelerimizde de vardır. Örneğin:

BAHO GÖLÜ EFSANESİ

Baho adında bir çoban varmış. Gece-gündüz hiç ayrılmadığı koyunlarını, hep bir gölün kenarında otlatırmış. Baho mutsuz, hüznü bir çobanmış. Hiç insan içine karışmaz, geceleri de gölün kenarına sırtüstü yatarak, hep yıldızları seyredermiş. Gökteki yıldızlardan birisi çobana aşık olmuş ve bir gece gökyüzünden kayarak, Baho'nun yanına gelmiş. Çok güzel, uzun, yaldızlı, parlak saçları olan bir peri kızı olmuş ve başını çobanın omuzuna koymuş. Fakat, bu yıldız kızın bacakları ve ayakları yokmuş. Bacaklarının yerinde, tıpkı deniz kızlarında olduğu gibi, parlak-yaldızlı bir kuyruk varmış.

O geceden sonra yıldız kız her gece gökten kayarak gelir, başını Baho'nun omuzuna koyar, sabaha kadar öylece oturlarmış. Bazan da yanyana, sırtüstü, gölün kenarındaki çiçeklerin, çayırların üstüne uzanıp, hiç konuşmadan gökyüzünü seyredерlermiş. Sabah yaklaşırken, yıldız kız yine gökyüzüne dönermiş. Çoban çok mutluymuş. Bu sırrını herkesten saklar ve her gün bir an önce gecenin gelmesini istermiş çünkü, bütün gün yıldız kızı çok özlermiş.

Çobanın çok kıskanç ve çok kurnaz bir karısı varmış. Bir gün, Baho'nun üstünde bir parça yıldız tozu görmüş. Çok merak edip, hemen dostu olan cinlere koşmuş ve bunun ne olduğunu sormuş. Cinler de kendileri gibi olan gerçek-dışı yaratıkların, hiçbir ölümlü insanla beraber olmasını istemezler, olanları da çok kıskanırlarmış. Bu nedenle kadına, çobanla yıldız kızın beraberliğini anlatmışlar ve eğer kocan bu yıldızın varlığından, ölümlü bir insana söz ederse, sihir bozulur, yıldız kaybolur ve bir daha da hiç görünmez demişler.

Kurnaz kadın, günlerce uğraşıp, kocasının yıldız kızıdan söz etmesini sağlamış. Tılsımı bilmediği için çoban, karısının ısrarlarına dayanamayıp, yıldız kızla beraberliklerini ve ona duyduğu sevgiyi anlatmış.

O günden sonra Baho, yıldız kızı boşuna beklemiş, ama bir daha hiç görememiş. Bir süre sonra çoban da ortadan kaybolup, görünmez olmuş. Bazılarına göre çok uzaklara gitmiş. Bazılarına göre de kendisini, o çok sevdiği göle atmış.

Şimdi ne zaman gökten bir yıldız kaysa, Baho Gölü'nün suları ürperirmiş. Bu hala, yıldız kızın dönmesini bekleyen, Çoban Baho'nun ruhunun ürpermesiymiş.

Özellikle bahar aylarında, sevdikleri uzaklarda olanlar, bu gölü ziyaret edip, sularına çiçekler atarlar. Atılan çiçekler kıyıya doğru yaklaşırsa, sevilenlere kavuşma zamanı yakın demektir. Kıyidan giderek, gölün ortasına doğru uzaklaşırsa, kavuşmak bilinmeyen bir zamana kalmıştır. (124)

3- Güneş tutulunca tenেকে চালানarak, güneşin ışığını karartan karagüçler, kaçırılmaya çalışılır.

4- Yağmur yağmayınca yağmur duasına çıkılır.

5- Çok şiddetli dolu yağınca, bitkilere zarar vermeden yağışın sona ermesi için, iri bir dolu tanesi alınarak, bir makasla ortadan kesilir.

6- Korku verecek kadar gök gürlerse, hep bir ağızdan "Kelime-i şahadet" getirilir. (125).

10- AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATI'NDA ORTAK OLAN ADLAR

a- Ortak Olan Ot ve Çiçek Adları

A.H.E.

Ğuzugulağı, sığırğuyruğu, hatunbarmağı, ğaraot, devedabanı, ğıji, pişikdırnağı, südlüpancar, ğangal, yarpız, gülhatmi, sarıçiçek, lale, zanbag, nergiz, nilüfer, benövşe, gerenfil, yasemen. (126)

T.H.E.

Kuzukulağı, sığırkuyruğu, kadınparmağı, karaot, devetabanı, ğıcı, keditırnağı, sütlüpancar, kangal-kenger, yarpız, gülhatmi, sarıçiçek, lale, zanbak, nergiz, nilüfer, menekşe, karanfil, yasemin.

b- Ortak Yemek Adları.

A.H.E.

Kabab, döyme, ğovurma, taskababı, küfte, dolma, şişkabab, yarpağ dolması, ğızartma, basdırma, gayganağ, südlüaş, erişte, plov, ğuymağ, halva, kete, yarma, hedik, bulama, büryan. (127)

T.H.E.

Kebab, döğme, kavurma, taskebabi, köfte, dolma, şişkebabi, yaprak sarması, kızartma, pastırma, gaygana, sütlaç, erişte pilavı, ğuymag, helva, kete, yarma, hedik-simit, bulama, büryan.

c- Ortak Hayvan Adları

A.H.E.

Çeki(sazan), kifal, ilanbalığı, durnabalığı, ğarabatdah, ğarağuş, garağarğa, sağsağan, hacileylek, turac, bayğuş, sığırçın, ğaz, ördek, göyerçin, serçe, alağarga, bildirçin, keklik, tutuğuşu, bülbül, gecegezen (yarasa). (128)

T.H.E.

Sazan, kefal, yılanbalığı, turnabalığı, karabatak, karakuş, karakarga, saksağan, hacileylek, turaç, baykuş, sığırıcık, kaz, ördek, güvercin, serçe, alakarga, bıldırcın, keklik, dudukuşu, bülbül, yarasa.

d- Ortak Zaman Adları

A.H.E.

Ahşam, danağaran, seher, sabah, günorta, obirsigün, erken, cümeertesi, bazar, çerşenbe, cüme. (129)

T.H.E.

Akşam, tanağardığında, seher, sabah, günortası-öğleüzeri, öbürsügün, erken, cumartesi, pazar, çarşanba, cuma.

e- Konutla İlgili Ortak Adlar.

A.H.E.

Dam, tövle, samanlığ, çadır, çardah, dolab, sütun, çerçive, gapı, herek, yükaltı, seki, divar, daraba, reze. (130)

T.H.E.

Dam, tavla, samanlık, çadır, çardak, dolap, sütun, çerçeve, kapı, herek, yüklük, seki, duvar, daraba, reze.

f- Ev Eşyaları ile İlgili Ortak Adlar.

A.H.E.

Yorğan, döşek, yastıh, perde, torba, cecim, kilim, halı, şal, heybe, keçe, çual, sicim, çul, samovar, gazan,kasa, süzgeç, teşt, leyen, elek, helbir, sacayağı, gazan, tabah, sini, kefkir, tava, çömçe, gaşığ, bardah, maşa, sandıh, şiş, fincan, mangal, küp, parç, gutu. (131)

T.H.E.

Yorgan, döşek, yastık, perde, torba, cicim, kilim, halı, şal, heybe, keçe, çuval, sicim, çul, semaver, kazan, kasa, süzgeç, teşt, leğen, elek, kalbur, sacayağı, kazan, tabak, sini, kevgir, tava, çömçe, kaşık, bardak, maşa, sandık, şiş, fincan, mangal, küp, parç, kutu.

g- Giysilerle İlgili Ortak Adlar.

A.H.E.

Köynek, çuha, şalvar, tuman, corab, sarıh, elcek, çarıh, dizdik, şal, çarşav, ayagğabı, lapçın, mes, palto, don, kemer, togga, çepken, jaket, boyunbağı, muncuğ. (132)

T.H.E.

Gömlək, çuha, şalvar, tuman,çorap, sarık, eldiven-elcek, çarık, dizlik, şal, çarşaf, ayakkabı, lapçın, mes, palto, don, kemer, toka, cepken,ceket, boyunbağı, boncuk.

DİP NOTLAR

- 1- Ehliman AHUNDOV, Azərbaycan Halk Yazını Örnəkleri, Türk çevriyazısına aktaran, "Giriş" ve "Sözlük" bölümlerini yazan: Semih TEZCAN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s. 12
- 2- Emrullah GÜNEY, Anadolu Türküleri, Ağıtlar-Destanlar-Aşık Şiirleri, Schulbuchverleg, Hückelhoven 1988, s. 53
- 3- Ahmet Şükrü ESEN, Anadolu Türküleri, Yayına Hazırlayanlar: Pertev Naili BORATAV, Fuat ÖZDEMİR, Ankara 1986, s. 162-163.
- 4- Ahundov, a.g.e., s. 15
- 5- Ahundov, a.g.e., s. 17-18
- 6- Güney, a.g.e., s. 20
- 7- Güney, a.g.e., s. 54
- 8- Ahundov, a.g.e., s. 23,24,25
- 9- Güney, a.g.e., s. 23,24,25
- 10- Ahundov, a.g.e., s. 32, 34, 41, 67
- 11- Kendi Derlemelerim (Konya-Ereğli'den)
- 12- K.D. (Diyarbakır'dan)
- 13- Ahundov, , a.g.e. s. 37
- 14- Güney, a.g.e., s. 39, 38
- 15- Ahundov, a.g.e., s. 56
- 16- Güney, a.g.e., s 39, 40
- 17- Ahundov, a.g.e., s. 56
- 18- K.D. (Hatay-Dörtöç, Nurten Uzan, 20, öğrenci, büyüklerinden dinlemiş).
- 19- Erdoğan SARAÇOĞLU, Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bildirileri, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları 1989, s. 51
- 20- Saraçoğlu, a.g.e., s. 37
- 21- K.D. (Kars-Iğdır-Evci Köyü, Filiz Okut, 18, öğrenci, düğünlerde dinlemiş).

- 22- Ahundov, a.g.e., s. 50
- 23- Esen, a.g.e., s. 65
- 24- Ahundov, a.g.e., s. 60- 65.
- 25- Muhsine HELİMOĞLU YAVUZ, Diyarbakır Efsaneleri-2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara 1990,s. 281
- 26- K.D. (Diyarbakır'dan)
- 27- Ahundov, a.g.e., s. 65, 66
- 28- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan)
- 29- Ahundov, a.g.e., s. 75
- 30- Güney, a.g.e., s. 21, 22
- 31- Ahundov, a.g.e., s 81, 82
- 32- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 177, 178
- 33- Ahundov, a.g.e., s. 104
- 34- K.D. (Kars, Ali Can Tazegül, 24, kadınberberi, babasından dinlemiş).
- 35- Nuri YÜCE, Türk Şivelerindeki Atasözlerinde Uygunluk, Türk Kültürü Araştırmaları, XXVII-XXXI (1979-1983) 307-308.
- 36- Ahundov, a.g.e., s. 149-154
- 37- Mursala İsmailoğlu Akimova, Halkımızın Deyimleri ve Duyumları, Bakü 1986, s. 118-142.
- 38- K.D. (Konya-Ereğli'den)
- 39- Ahundov, a.g.e., s. 157-159
- 40- K.D.
- 41- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan).
- 42- Güney a.g.e., s. 24
- 43- Ahundov, a.g.e., s. 196
- 44- K.D.
- 45- Ahundov, a.g.e., s. 196
- 46- Helimoğlu Yavuz, a.g.e., (2), s. 221
- 47- Ahundov, a.g.e., s 200
- 48- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan).
- 49- Ahundov, a.g.e., s. 200

- 50- K.D.
- 51- Ahundov, a.g.e., s. 200-201
- 52- K.D.
- 53- Ahundov, a.g.e., s. 201
- 54- K.D.
- 55- Ahundov, a.g.e., s. 201
- 56- K.D.
- 57- Ahundov, a.g.e., s. 253
- 58- K.D. (Kars, Fahrettin Kırzioğlu, 65, profesör, büyüklerinden dinlemiş).
- 59- Ahundov, a.g.e., s. 365-368
- 60- Ahundov, a.g.e., s. 404
- 61- Ahundov, a.g.e., s. 408
- 62- K.D. (Bingöl-Düzyayla Köyü, Yadin Alashan, 42, esnaf, dedesinden dinlemiş).
- 63- Efsanelerimiz (İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması), Yayına Hazırlayanlar: Cahit Kavcar-Mehmet Yardımcı, Malatya 1988, s. 133
- 64- Ahundov, a.g.e., s. 408
- 65- Vecihi TİMURÖĞLU, Fırata Masallar, İstanbul 1990, s. 5
- 66- Ahundov, a.g.e., s. 411
- 67- Timuroğlu, a.g.e., s. 77
- 68- Ahundov, a.g.e., s. 415
- 69- Muhsine HELİMOĞLU YAVUZ, Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma-1, Ankara 1989, s. 143
- 70- Ahundov, a.g.e., s. 412
- 71- Timuroğlu, a.g.e., s. 104
- 72- Ahundov, a.g.e., s. 417
- 73- Timuroğlu, a.g.e., s. 55
- 74- Ahundov, a.g.e., s. 417
- 75- K.D. (Urfa'dan)
- 76- Helimoğlu Yavuz., a.g.e. (1), s. 189

- 77- Ahundov, a.g.e., s. 421
- 78- Timuroğlu, a.g.e., s. 72
- 79- Ahundov, a.g.e., s. 427
- 80- K.D.
- 81- Ahundov, a.g.e., s. 446
- 82- Ahundov, a.g.e., s. 448
- 83- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan)
- 84- Ahundov, a.g.e., s. 447
- 85- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 80
- 86- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 95
- 87- Ahundov, a.g.e., s. 447
- 88- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 116
- 89- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 123
- 90- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 125
- 91- Ahundov, a.g.e., s. 448
- 92- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 75-76
- 93- Ahundov, a.g.e., s. 447
- 94- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 102
- 95- Ahundov, a.g.e., s. 447
- 96- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1),s. 194
- 97- Ahundov, a.g.e., s. 447
- 98- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 109
- 99- Ahundov, a.g.e., s. 450
- 100- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan).
- 101- Ahundov, a.g.e., s. 451
- 102- K.D. (Konya-Ereğli-Ayrancı'dan).
- 103- Ahundov, a.g.e., s. 451-452
- 104- K.D.
- 105- Ahundov, a.g.e., s. 453
- 106- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1),s. 56
- 107- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (2), s. 69

- 108- K.D.
- 109- Ahundov, a.g.e., s. 454-455-456
- 110- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 56
- 111- Hüseyin Erden, Siyabend ile Xece, İstanbul 1990, s. 69-70
- 112- Esen, a.g.e., s. 159
- 113- Bu çalışmanın, "efsaneler" bölümüne bakınız.
- 114- K.D.
- 115- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 128
- 116- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 127
- 117- K. D.
- 118- Ahundov, a.g.e., s. 457
- 119- K.D.
- 120- Ahundov, a.g.e., s. 458
- 121- K.D.
- 122- Ahundov, a.g.e., s. 459
- 123- K.D.
- 124- Helimoğlu Yavuz, a.g.e. (1), s. 194
- 125- K.D.
- 126- Ahundov, a.g.e., s. 454
- 127- Ahundov, a.g.e., s. 452
- 128- Ahundov, a.g.e., s. 456
- 129- Ahundov, a.g.e., s. 459
- 130- Ahundov, a.g.e., s. 459
- 131- Ahundov, a.g.e., s. 459
- 132- Ahundov, a.g.e., s. 460

SÖZLÜK

-A-

acığ: öfke, hiddet

acığı tut-: öfkelenmek

ağı: ağıt

ağıcı ağıbaşı: ağıt yakan kadın

ağna-: (Hayvanlar için) sırtüstü yatıp, ayaklarını yukarı kaldırarak, o yana bu yana dönmek.

ahtar-: aramak

apar-: birlikte götürmek, alıp gitmek

aran: düzlük, ova, kışlak

asan: kolay

-B-

bar: meyve, ürün

balaca: küçücük, ufacık

başmağ: yüzü kapalı arkası yarı açık, ökçeli kadın ve erkek ayakkabısı.

bazmend bazubend: 1- bilezik 2- pazubent

bedov: arap atı, dayanıklı, iyi koşan at

berk: dayanıklı, güçlü, şiddetli

bığ: bıyık

bille (şirni): tatlı

boğaz: gebe

-C-

cavan: genç

cındır: yırtık pırtık, paçavra

cır cındır: paçavra

cırcırma: kızböceği

cilov: dizgin

cingilde-: çınlamak, şingirdamak

cingilti: kulak çınlaması

cüre: tür

-Ç-

çarhovuz: havuz

çırağban: ışıklarla donanmış

çile: 1- üzüntü, dert 2- kötü ruhların baskısı

çiyin: omuz

-D-

dal: arka

dam-: damlamak

danış-: konuşmak

darıh-: canı sıkılmak

dehre: büyük bahçe bıçağı, tahra

deleme: kesilmiş sütün yapılan peynir, teleme

desmal: mendil

deye: toprak kulübe, ahır

dimdik: gaga

doğanağ: kolanın ucuna geçirilen halka, yük bağlanan iplerin ucuna takılan ağaç halka.

dozanğurdu: bokböceği

döngö: çevre

dövr éle-: dönmek

döz-: katlanmak, dayanmak, sabretmek

duz: pazartesi

düyü: piring

düyün: düğüm

-E-

ehvalat: durum, durumlar

elcek: eldiven

-F-

feğan: ıgırış, feryat

ferağ: ayrılık

-G-

gor: mezar

göher:cevher

göyçek: güzel

göyne-: içi yanmak, içi sızlamak

gülüşan: bir tür üzüm

-Ğ-

ğabağ: ön, önce

ğala-: yığmak

ğayçı: makas

ğayıt-: dönmek

ğazı: kadı

geşeng: güzel

ğırağ: kıyı, kenar

ğohum: akraba

ğurtar-: bitmek

ğurtaracağ: bitim yeri

ğurud: ekşi yoğurttan yapılan, küçük topaklar biçiminde kurutulan çökelek.

-H-

hamı: hepsi

hansı: hangisi
hara: nereye
hay: hay huy, karışıklık, yardım
hay al-: yardım görmek
hay sal-: alarm vermek
hedik: buğday lapası
hemzadlı: kötü ruhların baskısına uğramış, gebe kalamayan kadın.
hemzad kesdir-: çocuğu olmayan kadınların, çocuğu olması için yapılan işlem.
herze: boş, saçma söz
heyfi gel-: acımak
heyif: zulüm, haksızlık
hezarar: binlerce
hezare: bir kır kuşu, bülbül
hırdabo, birinci hırdabo: nişan töreninden sonra yapılan elbise kesme töreni,
ikinci hırdabo: düğünün başlangıcında yapılan tören.

-H-

helet: armağan
hoflan-: korkmak, ürmek
honça: 1-üzerinde yemek yenen yuvarlak tahta, 2- bohça, çıkın
hozan: saman
hörek: yemek
hörekhana: mutfak
huşgeber huşkeber: tatlı

-I-

inam: inanç, inanma
isti: sıcak

-K-

kend: köy

keniz: köle

kepenek: kelebek

kere (krş. küre): 1- kulaklı koyun, 2- kulaksız koyun

kere: tereyağ

kimi: gibi, kadar

kosa: köse

küre (bkz. kere): 1- kulaklı koyun, 2- kulaksız koyun

küre: çekirdek

-L-

lap: tam, işte

lap tézden: erkenden

lovğa: kibirli

lovğalan-: kurum satmak, kibirlenmek

-M-

mehmer: kadife

meşğ: yazı, güzel yazı

mırığ: ön dişleri eksik olan

milçek: sinek

min:bin

min-: binmek

möhkemlen-: güçlenmek

mürdeşir: ölü yıkayıcı

-N-

nahağ: 1- haksız, 2- boş yere

nene: 1- anne, 2- nine

nes: pis, uğursuz

neste: şey, adı unutulmuş şey için söylenen söz.

noğul: çerez olarak yenen kuru yemiş, şekerleme gibi şeyler.

nohta: yular

növreste: yeniyetme, genç

nubar nubara nubarı: turfanda

-O-

od: ateş

oğru: hırsız

otar-: otlatmak

-Ö-

örken: ip, urgan

örüş: otlak

-P-

paltar: giysi

payız: güz, sonbahar

peleng: pars

perkar: düzen, intizam

pişik: kedi

plov: pilav

polad: çelik

pul: para

püste: fıstık

-R-

rayon: bölge

rehthab: yatak

reze: kapı sürgüsünün yuvası

-S-

sanc-: saplamak

sın-: kırılmak, yıkılmak

sümük: kemik

-Ş-

şahsêy tep-: dövünmek (Şiiler Muharrem ayında dövünerek yas tutarlarken bir yandan da "şahsey" "vahsey" diye bağırırlar

şem: balmumu

şikar: av

şir: aslan

şirniklên-: heveslênmek

şişek: bir yaşında koyun

şongar: akdoğan

şor: 1- tuzlu, 2- lor peyniri, süzme yoğurt

şö'le: ışıın, şule

-T-

talış: yer adı, aynı zamanda Lenkeran bölgesinde yaşayan bir Kafkas halkının adı.

tap-: bulmak

tapbaca, tapmaca: bilmece

tay: bir çiftin herbir parçası, iki taneden biri.

tay tuş: yaşıt, akran

tel: saç teli, perçem

tir: 1- ok, 2- tahta kalas

tula: it yavrusu, enik

tullan-: fırlamak

turş: ekşi

tuşgét-: rastlamak üzere gitmek

tuş ol-: rastlamak

tük: tüy

tümen: İran para birimi

tünd: keskin

-U-

uca: yüce

ucağan: yüksek sesle

uçuğ: yıkıntı, harap

umac: uvmaç, erişteye benzer bir yemek

-Ü-

ülgüc: ustura

-V-

varlı: zengin

vay: korku, yada takdir bildiren ünlem

-Y-

yarağ: silah

yaraniş: yaratılış

yarlanmış: yaratık, yaratıklar

yéri: gitmek, yürümek

yérikleme: aşırma, gebe kadının ekşi şeyler istemesi.

yéşik: kutu

yiye: sahip, iye

yüyürük: beşik

-Z-

zahı: loğusa

zehlə: nefret

zehlesi get-: nefret etmek, tiksirmek

zer: altın

zingırov: çingirak

zirek: akıllı, becerikli

KAYNAKÇA

- AHUNDOV, Ehliman: Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Türk çevriyazısına aktaran, "Giriş" ve "Sözlük" bölümlerini yazan: Semih TEZCAN, Ankara 1978
- BAŞKARA, Hüseyin: Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri, Ankara 1966
- Efsanelerimiz (İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması), yayına hazırlayanlar: Cahit KAVCAR- Mehmet YARDIMCI, Malatya 1988
- ERDEN, Hüseyin: Siyabend ile Xece, İstanbul 1990
- ERĞİN, Muharrem: Azeri Türkçesi, İstanbul 1981
- ESEN, Ahmet Şükrü: Anadolu Türküleri, yayına hazırlayanlar: Pertev Naili BORATAV- Fuat ÖZDEMİR, Ankara 1986
- GÖLPINARLI, Abdülbaki: Yunus Emre Divanı, İstanbul 1943
- GÜNEY, Emrullah: Anadolu Türküleri Ağıtlar-Destanlar-Aşık Şiirleri, Hückelhoven 1988
- HEKİMOV, İ Mursala: Halgımızın Deyimleri ve Duyumları, Bakü 1986
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine: Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma-1, Ankara 1989
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine: Diyarbakır Efsaneleri-2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara 1990
- KURAT, Akdes Nimet: Türkiye ve Rusya, Ankara 1967
- PAŞAYEV, Sednik: Azerbaycan Halg Efsaneleri, Bakü 1985
- SARAÇOĞLU, Erdoğan: Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bildirileri, Lefkoşa 1989
- SWIETOCHOVSKI, Tadeusz: Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı, 1905-1920, İstanbul 1988
- TİMUROĞLU, Vecihi: Fırata Masallar, İstanbul 1990
- Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976
- YUSUF-BİN-VEZİROF: Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar, İstanbul 1921
- YÜCE, Nuri: "Türk Şivelerindeki Atasözlerinde Uygunluk", Türk Kültürü Araştırmaları, XXVII-XXXI (1978-1983)
- YÜKSEL, İbrahim: Azerbaycanda Fikir Hayatı ve Basın, İstanbul 1989

MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ

**AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI
ile TÜRKİYE HALK EDEBİYATI
ARASINDAKİ BENZERLİKLER
(KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLERLE)**

Aralarında özellikle dil birliği olan, birbirlerine yakın toplumların halk kültürleri arasındaki benzerlikleri, "karşılaştırmalı-örnekleme" yöntemiyle saptayıp göstermek, bu alandaki çalışmalara daha geniş, daha evrensel bir boyut kazandıracaktır kanısındayız. Ancak bu yöntemle, halk bilimciler, ulusların birbirleriyle ortak yönlerini ve "geçmiş + gün + gelecek" zincirlerini, halklar arasında boşluk bırakmadan, sağlam verilere dayanarak öğretilirler.

Bunun ne kadar "çetin" bir iş olduğunu biliyorum...

Öyleyse, bu alanda çalışan ve çalışacak olan herkese **MERHABA...**

